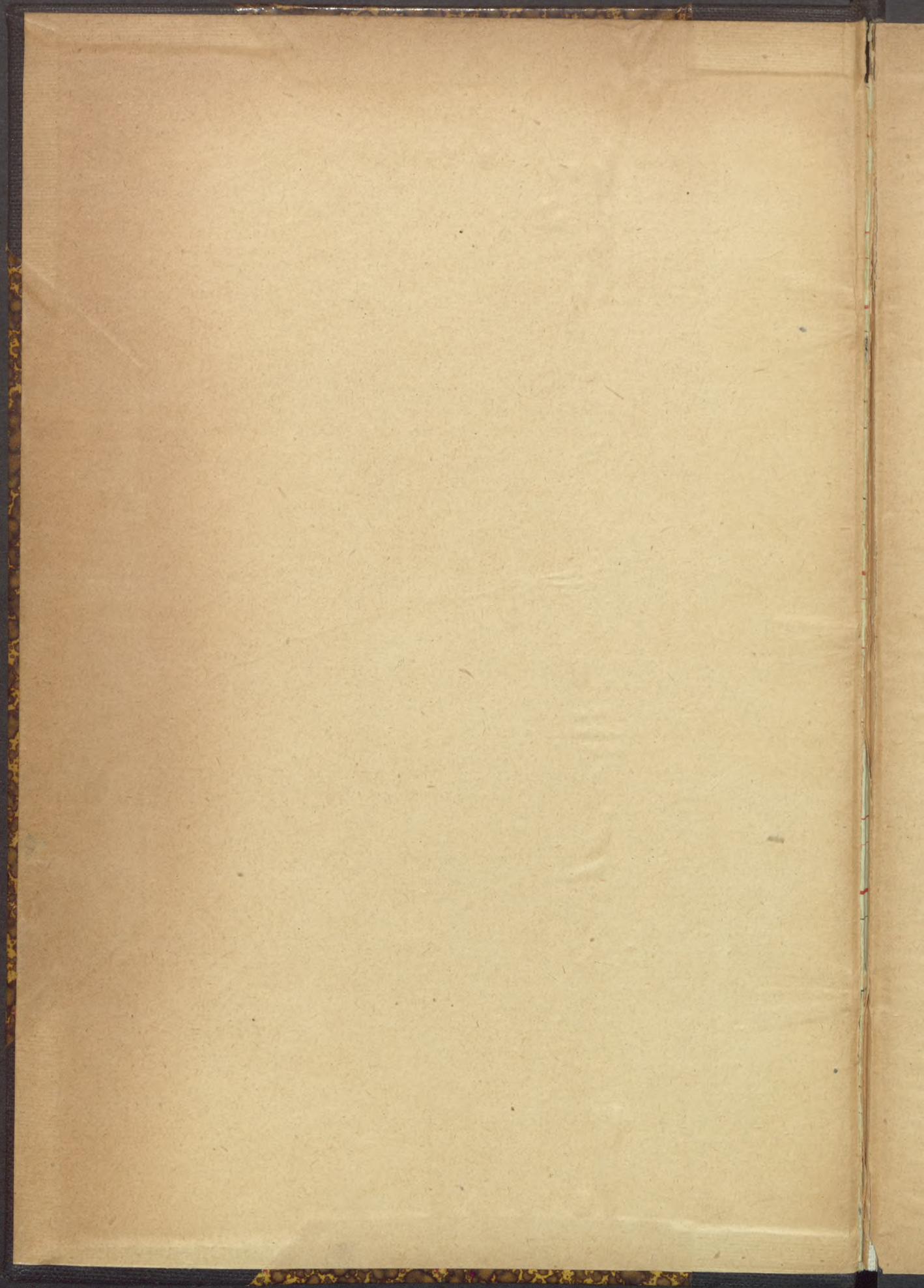

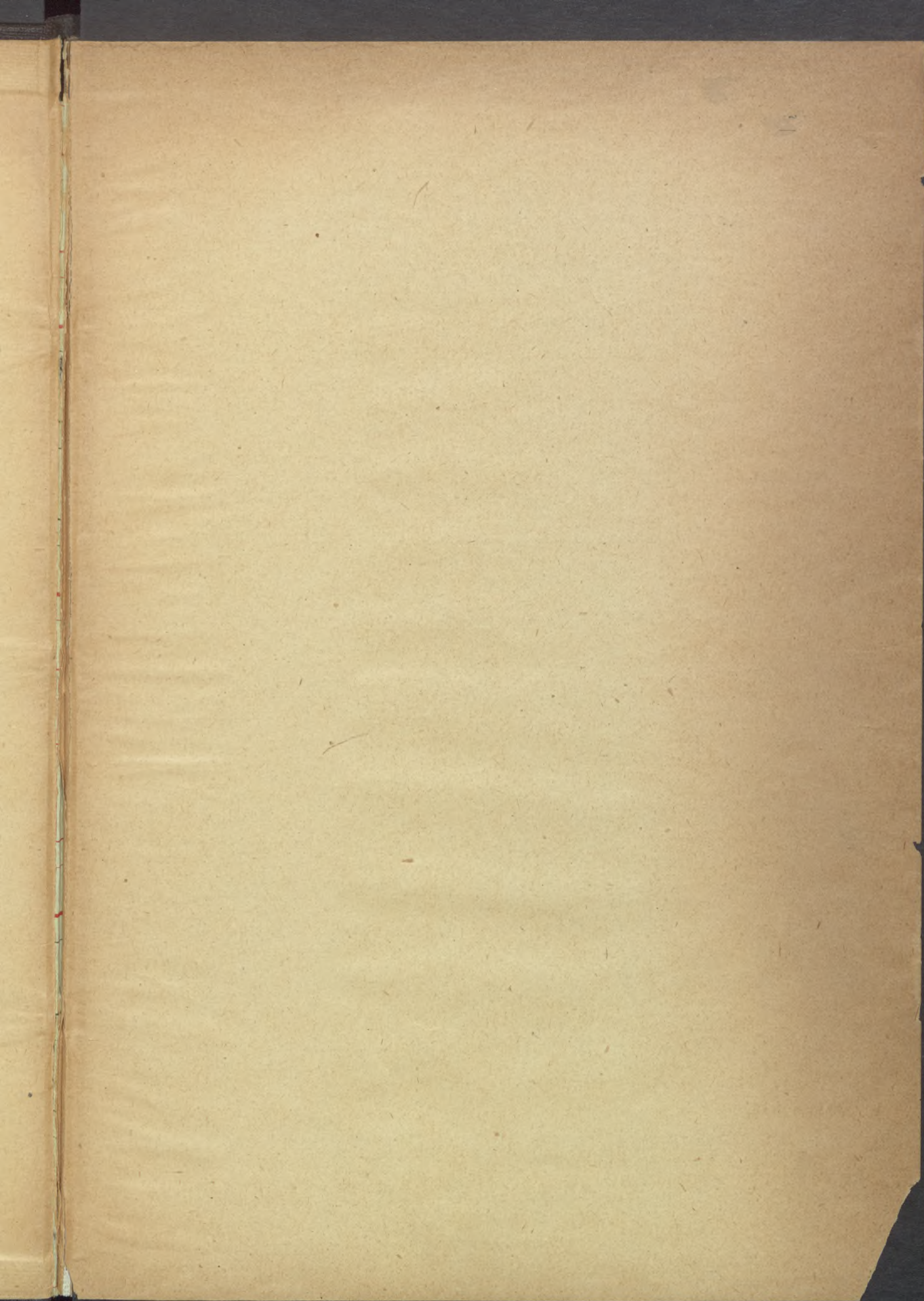
240381

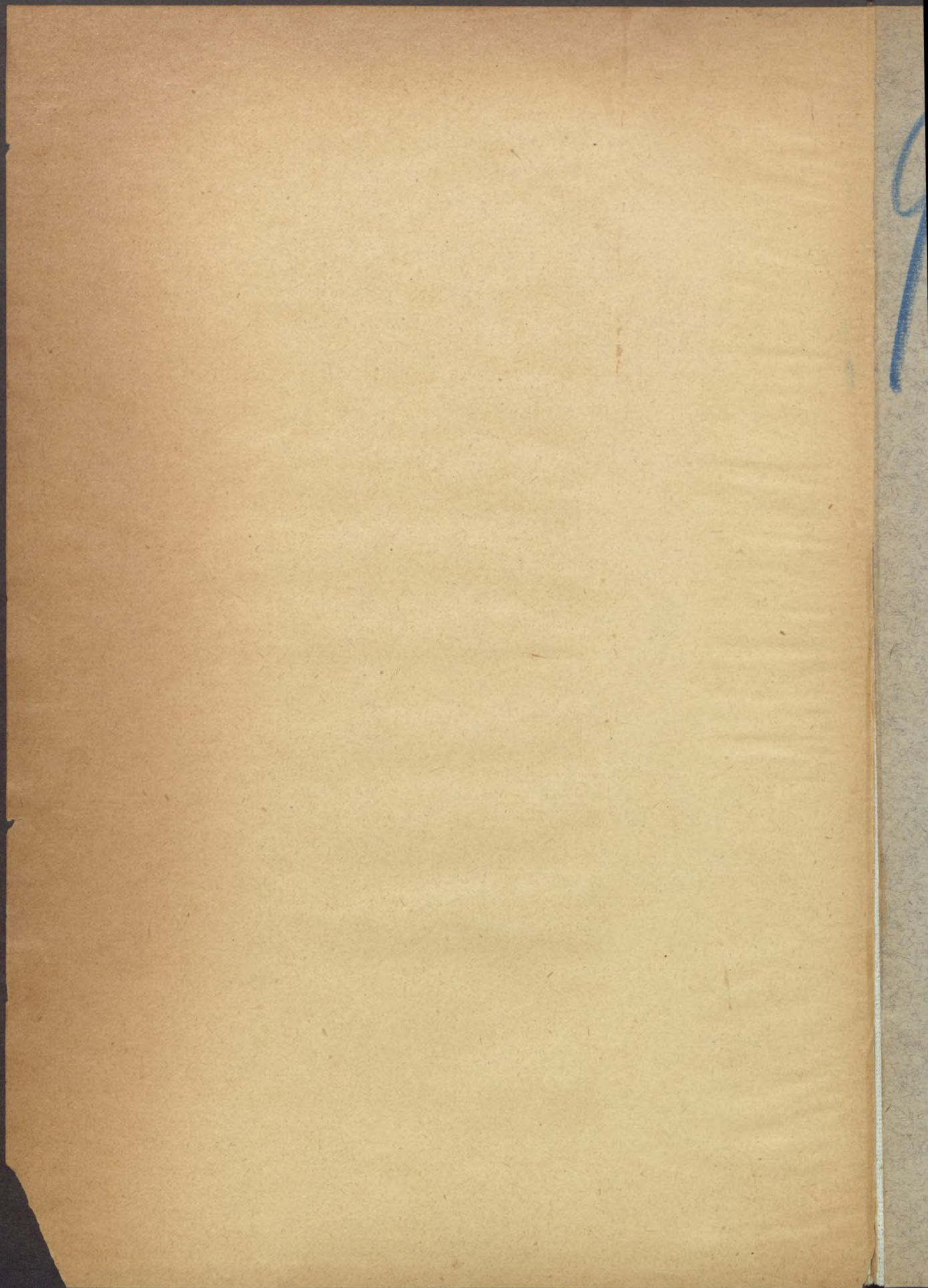

9

A VASMŰVESSÉG

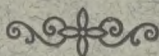
*

60 fr.

IRTA

CSÁNYI KÁROLY

KÜLÖNLNYOMAT „AZ ÍPARMŰVÉSZET KÖNYVE“ III. KÖTETÉBŐL

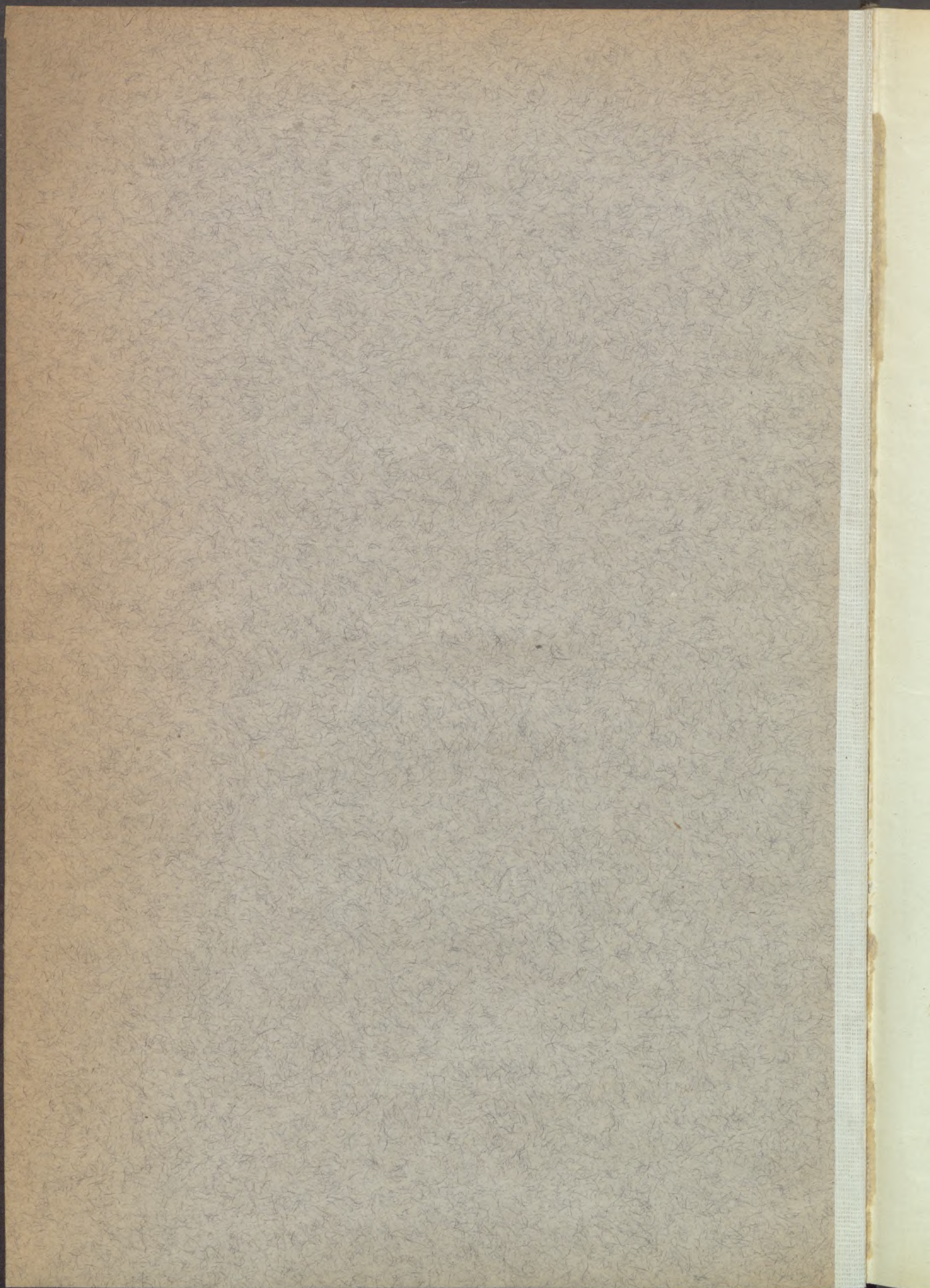

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZV.-TÁRS. NYOMÁSA

1912

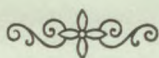
A VASMŰVESSÉG

★

IRTA

CSÁNYI KÁROLY

KÜLÖNLENYOMAT „AZ IPARMŰVÉSZET KÖNYVE“ III. KÖTETÉBŐL

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZV.-TÁRS. NYOMÁSA

1912

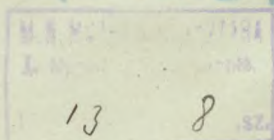
Art.
7877 p

IRODALOM.

- Albrecht*, Kunstschmiede- u. Schlosserarbeiten im germanischen Nationalmuseum zu Nürnberg. Nürnberg, 1897.
Antoni, Album du serrurier Parisien. Paris, 1870.
Bordeaux, Serruriers de Moyen-âge, les Ferrures des Portes. Oxford et Paris, 1858.
Briseville, Diverses pièces de serruriers, gravez par I. Berain Paris, 1670.
Brüning, Die Schmiedekunst seit dem Ende der Renaissance. Leipzig, 1902.
Burlington Fine Arts Club. Exhibition of chased and embossed steel and iron work of European orig. London, 1900.
Conlet, Documents de ferronnerie ancienne. Paris, 1909.
Duhamel du Monceau, L'art du serrurier. Paris 1767.
Ebbels, Examples of decorative wrought ironwork. London, 1879.
Edvi Illés Aladár: A vasművéség. (Iparosok olvasótára.) Budapest, 1896—98.
Ehemann, Kunstschmiedearbeiten aus dem 16—18. Jahrh. Berlin, 1884.
Ferrari, Il Ferro nell'arte italiana. Milano, 1910.
Fonleyné, Documents pratiques d'architecture. IV. série: Ferronnerie. Paris, 1875.
Fordrin Louis, Nouveau Livre de Serrurerie. Paris, 1723.
Gardner, Starkie, Ironwork from the earliest times to the end of the 18-th century. London, 1896.
Hefner-Alteneck, Eisenwerke oder Ornamentik der Schmiedekunst des Mittelalters und der Renaissance. Frankfurt a. M., 1875.
Hoyau, Art du serrurier. Paris, 1826.
Husson, L'architecture ferronnière. Paris, 1873.
Ilg u. Kabdebo, Wiener Schmiedewerke 17. u. 18. Jahrh. Dresden, 1883.
Jousse, Maturin: La fidelle ouverture de l'art de serrurier. Flèche, 1627. Uj kiadás, Páris, 1874.
Lamour, Jean, Recueil des ouvrages en serrureries. Paris, é. n.
Lehnerl, Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes. Berlin, 1909.
Liger, La ferronnerie ancienne et moderne ou Monographie du fer et de la Serrurie. Paris, 1875.
Luer u. Creutz, Geschichte der Metallkunst. Stuttgart, 1904.
Magyar Iparművészeti 1899. és 1901. évfolyam.
Meimann, Le Secq des Tournelles, Le Fer. Paris, 1909.
Meyer, Die Kunst- u. Bauschlosserei. Leipzig, 1891.
Mintalapok iparosok és ipariskolák számára (fém-vasipari rész). Budapest, 1896—1902.
Murphy, English and Scottish wrought ironwork. London, 1904.
Newton-Chambers & Co., Patterns of palisading and gates, balconies, tomb-fencings, railings, verandas, staircases, etc. Sheffield, 1890.
Oberhäusli, Aufnahmen alter schweizerischer Kunstschmiedearbeiten. Zürich, 1894.
Pazaurek, Kunstschmiede- u. Schlosserarbeiten des 13—18. Jahrh. aus den Sammlungen des Nordböh. Gewerbe-Museums in Reichenberg. Leipzig, 1894.
Raschdorf, Abbildungen deutscher Schmiedewerke. Berlin, 1878.
Roeper, Geschmiedete Gitter der 16—18. Jahrh. aus Süddeutschland. München, 1895.
Sanguinetti, La serrurerie au XIX. siècle Paris, 1860.
Schirek, Die Kunstschlosserei in Mähren. Brünn, 1893.
Schubert, Alte Kunstschmiedearbeiten aus d. 16—18. Jahrh. Berlin, 1889.
Thiollet, Serrurerie et fonte de fer. Paris.
Wasmuth, Die Schmiedekunst nach Originalien des XV—XVI. Jahrhds. Berlin, 1885.
Weise, Dresdner alte Schmiedearbeiten Barock u. Rokoko. Dresden, 1892.
Wlha, Kunstschmiedearbeiten aus Prag vom XVI. bis zum XVIII. Jahrh. Wien, 1885.
Wlha, Kunstschmiedearbeiten aus Salzburg, St. Florian u. Steiermark. Wien, 1886.

240.331

I.

VAS, mint ennek a kötetnek bevezető cikke is kiemeli, sokoldalú jelentőségénél fogva a legfontosabb fém, a mely nélkül a modern életet el sem képzelhetnők. A jelen értekezés a vassal nem ipari hasznavehetősége, de a műipar terén viselt szerepe szempontjából foglalkozik. Végigkísérjük a különböző korokon, megfigyeljük az ízlés változásának megfelelő stílusbeli alakulásait, a melyek a külső forma változásaiból olvashatók le.

A vas-
művesség
technikája.

Mielőtt azonban rátérnénk a vastárgyak művészeti fejlődésének ismertetésére, röviden a vasművesség technikájával foglalkozunk és azokkal az eszközökkel is, melyeket a különböző időkben a vas alakítására felhasználtak. Ezáltal érthetőbbé válnak azok a formák, a melyeket a különböző korból való vastárgyakon szemlélhetünk, másrészt a vas technikájának ismerete rávezet bennünket arra, vajjon az alkalmazott és látott formák megfelelnek-e a vas sajátságainak, vagyis röviden az anyagszerűség követelményeinek.

A vas vegyileg tiszta állapotában lágy, ezüstfehér, a levegőn gyorsan változik és éppen ezért a gyakorlatban hasznavehetetlen. Az iparban használt vas ugyanis mindig más anyagokat is tartalmaz, melyek közt a legfontosabb a szén. Mint a jelen kötet első fejezetében olvashattuk, széntartalma szerint a vasnak három nemét különböztethetjük meg: az öntött vasat, a kovácsolt vasat és az acélt. Művészeti tekintetben a kovácsolt vasnak van a legnagyobb jelentősége.

A vas
anyaga.

Különböző eljárások vannak arra, hogy a magasolvastóból kikerülő nyersvasból kovácsolt vasat, vagyis kevés szenet tartalmazó vasat nyerjenek. Ezekkel itt részletesen nem foglalkozunk, csakis annyit jegyezzünk meg, hogy a fokozatos finomítás kalapálással és hengereléssel történik. Az izzított vastömeg különböző hengerek közt áthaladva, tömörebb és egyenletesebb lesz.

A vas
finomítása,

Ez a finomítási eljárás a századok folyamán megváltozott és e változás a vasművesség formáit is némileg megváltoztatta. A középkorban a lakatos a rúdvasat és a bádogot maga állította elő. Később a vízierő felhasználásával a hámorok készítették. Valószínűleg már a XIV. században ismerték a vízierő által hajtott kalapálógépeket. E kalapálógépek segítségével különböző keresztmetszetű, a kovácsműves-séghez alkalmas rúdvasakat és bádoglemezeket állítottak elő. Itt készítették a nagyobb szerszámokat is.

E nagy kalapálógépek végezték egyúttal a már említett finomítást. A vastömböket rúdalakúra kovácsolták, fokozatosan vékonyabbra és vékonyabbra, mialatt a vas szívóssága nőtön-nőtt és az anyag belső szerkezete is egyenletesebbé vált.

A hengerelt
vas.

A XVII. és XVIII. században egyre több vasat használtak fel. A rendelkezésre álló eszközökkel azonban a rúdvasak előállítása meglehetősen sok időt igényelt; azért oly gépek szerkesztésén fáradoztak, a melyekkel e műveleteket lehetőleg gyorsan lehessen elvégezni. Ilyenek voltak a vízierővel hajtott hengerművek, a melyek a legújabb időben a gőzzel hajtott hengerműveknek adtak helyet. A hengermű két öntöttvasból vagy aczélból készült henger, mely egymással párhuzamos tengelyével vasállványban forog.

Egykorú feljegyzések tanúskodnak arról, hogy már a lángeszű Leonardo da Vinci is tervezett hengerműveket. A XVII. század vége felé egyre nagyobb gépezeteket szerkesztenek, hogy a fokozódó vasszükségletet kielégíthessék. Svedenborg az első, a ki De ferro című művében 1734-ben képben is bemutatja a liège-i hengerműveket. Azt állítja idézett könyvében, hogy ezek mintájára építettek későbbben Németországban, Angliában és Svédországban hengerműveket.

A hengermű közelében áll az izzítókemence. A fehéren izzó vastömb innen a nagyobb nyílású hengerlők közé jut, majd ezen áthaladva, fokozatosan kisebb keresztmetszetű nyílásokon áthalad, míg végre a kívánt keresztmetszetet eléri. Az izzó vastól felmelegedett hengereket lecsepegő vízzel hűtik. Régebben a vasat először lemezalakba hengerelték, azután került az ú. n. metszőhengerek közé, a melyek rúdalakúra osztották szét. Hengerekkel lehet vaslemezeket és bádogot is készíteni. Duhamel du Monceau, Art du serrurier című művében 1767-ben, Diderot és d'Alambert 1773-ban megjelent Encyclopediájában részletesen ismerteti az ilyen hengerműveket. Különböző keresztmetszetű rúdvasakat hengerlőkkel a XVIII. században készítettek legelőször. E téren az angoloké a kezdés dicsősége. John Payne 1728-ban szabadalmaztatja ú. n. façonnashengerművét. Chopitel párisi lakatos olyan hengerművet készít, melyen a felső hengerbe van a kívánt keresztmetszetnek megfelelő árok körös-körül bevésve.

A XIX. század folyamán egyre tökéletesebbek lesznek a henger-művek, főleg abban az időben nagy a fejlődés, a mikor a vasutak részére mindig több és több sint kell előállítani. Ha a hengerbe diszíté-
seket vésünk bele, úgy ezek a hengerelt vason is meglátszanak. Így készül a mintás rúdvas. A drótot húzás útján állítják elő olyformán, hogy az izzó, erre a célra vékonyra hengerelt vasrudat fokozatosan vékonyabb keresztmetszetű aczélemmezbe vágott lyukon áthúzzák.

Az eddigiekben röviden megismerkedtünk a kovácsolt vas előállítási-Szerszámok. tásával. Hogy azonban az így készült vasból ipari és iparművészeti tárgyak keletkezessenek, ahhoz bizonyos eszközök, szerszámok szükségesek, melyekkel a vasműves, legyen ez akár kovács, akár lakatos, a vasat megmunkálhassa. Érdekes megfigyelní, hogy a míg a kovácsolt vas előállítása, a technikai eszközök fokozatos fejlődésével, egyre töké-
letesebb lett, tehát szinte folytonosan változott, addig a megmunkálás eszközei évszázadokon keresztül ugyanazok maradtak és legfőljebb az utolsó században módosultak.

Nem lehet a feladatunk, hogy a vasművesség összes kézi és gépi szerszámaít részletesen ismertessük, de viszont a legfontosabbakról kell hogy megemlékezzünk, mert a vasmegmunkáló szerszám a vas alakít-
hatóságának legfontosabb kelléke és a vasból készült formák nemcsak a vas tulajdonságától, hanem az alakító szerszámoktól is függnék. A XVIII. századi kovácsműhelyt és összes szerszámaít részletesen ismerteti Duhamel du Monceau-nak fentebb idézett jeles munkája, melyet Adolf Brünnig: Die Schmiedekunst című könyvében ismertet. Az itt felsorolt szerszámok ma is egytől-egyig használatosak.

Az első és legfontosabb eszköz a kohó. Ennek leglényegesebb része a téglából épült tűzhely, melyen a vasat tüzesítjük, vagy izzásig hevítjük. A tűzhelyen faszénnel, kőszénnel vagy kokszszal tüzelünk. A tűzhely felett van a tölcséralakú kürtő, mely a füstöt és égési ter-
mékeket fogja fel és a kéménybe vezeti. A tűz élesztésére szolgál a fújtató. Ez az égéshez szükséges levegőt, illetőleg oxigént juttatja a tűzhelyhez. A régi, egyszerű bőrtömlős fújtató helyett nagyobb műhe-
lyekben gépfújtatókat használnak. A tűzhely mellett áll a vízzel meg-
töltött hűtővályu. Ebbe dugja a kovács az izzó vasat vagy aczelt, ha hirtelen akarja lehűteni.

A tulajdonképpeni szerszámok alakja rendeltetésük szerint idomul. Vannak pl. többféle mérőeszközök. Ezek lehetnek hosszúság-, vastagság-,
mélység- és szögmérők. Ez utóbbiak közt a legfontosabb a derékszög-
vas. Nagyon fontos eszköze a mérésnek a körző. Lényeges és eléggé változatos alakú eszközök azok, melyeket a vas legfőbb alakításához, a kovácsoláshoz alátétül használnak, és a melyekkel az izzó vasat megfogják. Az első az üllők, a második a fogók csoportja.

A leggyakoribb alak az egyszarvú üllő, kovácsolt vasból készül, felső lapja acél; kiszélesedő talpával vaskos fatönkön áll. Erre fektetik az izzó vasat a kovácsoláskor. Az izzó vasat fogókkal tartják. Ezzel dugják a tűzbe is. A fogók meglehetősen nagyok, hosszú nyelük van, ellenkező végükön pedig lapos a csiptető rész. Az izzó vas kovácsolásához és alakításához különböző nagyságú kalapácsot használnak. A kalapács feje kovácsolt vas, két vége azonban acélból van, a nyele pedig szívós, hengeres fa. Ezek súlyuk szerint lehetnek egykezes, vagy két kézre való kalapácsok. A vasat, különösen a hidegen való megmunkáláskor, a satuba fogják; a csavarral egymáshoz szorítható két pofa közé szorítják az illető tárgyat. Ha még megemlítjük a vésőt, ollót, fűrész, lyukasztót, fűrőt és a csavarvágót, úgy felsoroltuk a legfontosabb vasmegmunkáló szerszámokat. Külön csoportot alkotnak a szerszámok között a kemény acélból való reszelők. Ezekre akkor kerül a sor, ha a vastárgy felületét javítani, tökéletesíteni kell. Hasonló rendeltetésűek az esztergapad, a gyaluló- és marógép. Ezekkel az eszközökkel és szerszámokkal munkálható meg a vas.

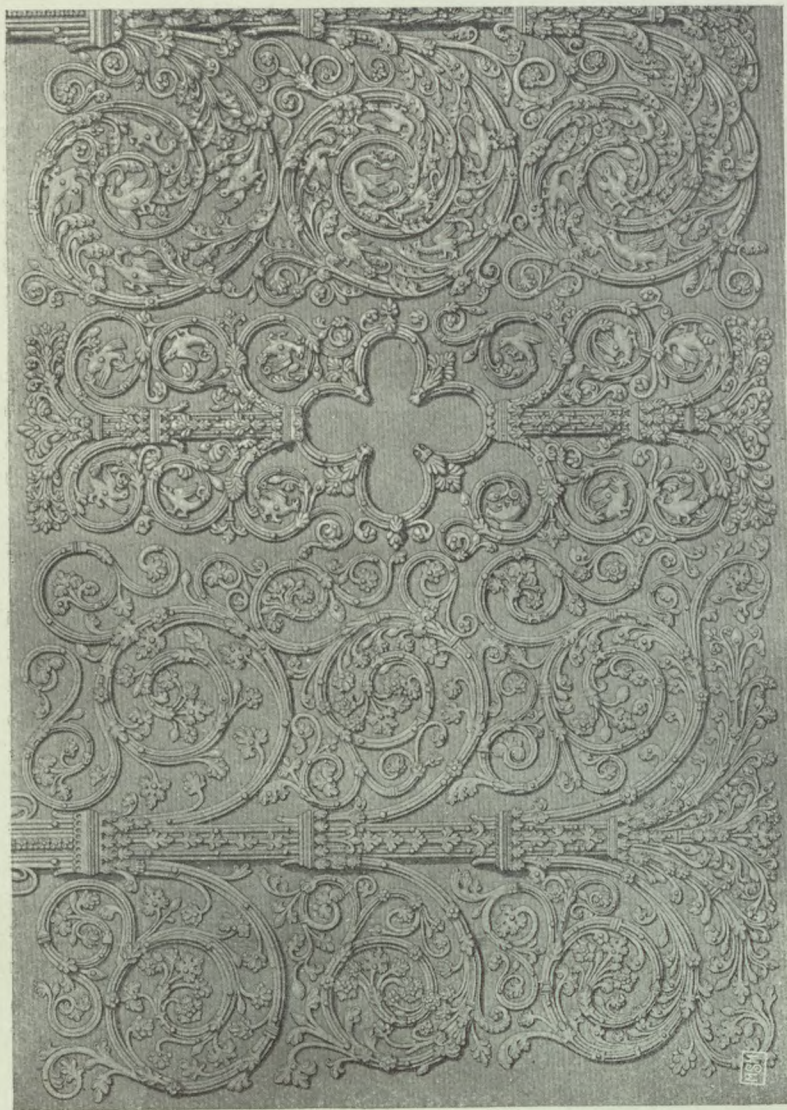
Meg-
munkálás.

A legegyszerűbb megmunkálás a kovácsolás: a világosvörös izzásig felhevített vasat az üllőn kalapács segítségével kalapálják, a kívánt formára alakítják. Ez úton lehet a vasat kinyújtani, duzzasztani, egyenesíteni, hajlítani. Tüzes állapotban lehet a vasat csavarni, elágazó részeket kivágni, lapítani és domborítani. Fontos szerepe van az alakításnál a hegesztésnek. Ily módon a különböző alkatrészeket lehet szerves egésszé egyesíteni. Nagyobb tárgyaknál gyakran hideg úton kapcsolják az egyes alkatrészeket és pedig szegecselés, vagy gyűrűs kapcsolás útján. A kapcsolási módok nevei eléggé kifejezik a kapcsolás alakját.

Jelentékeny szerepe van a vas alakításában a domborításnak. A domborítás kisebb, többször ismétlődő formák esetén negatív mintába történik. A vasat lehet hideg és tüzes állapotban domborítani. Hidegen főleg a bádoglemezt domborítják. Lehet a vasrudakat egymásra lapolni, egymáson átfűzni, vagy több rudat egy vagy több gyűrűvel köteggé kapcsolni. Ilyenformán különféle díszítési elemek keletkeznek, melyek a különböző korokban kialakult stílusok szerint változnak. Bizonyos díszítési módokat azonban, a melyek a vas természetének leginkább megfeleltek, minden időben alkalmaztak. A rúdvas pl. különböző keresztmetszettel, vagy hullámosan alakítható. Felületébe gyakran zeg-zugos vonalakat, vagy pontokat mélyítettek, gyakori alakítás a csavarás. A rudat lehet a végén csigásan meghajlítani, a mi ismét vagy egy síkban, vagy kiemelkedőleg is történhetik. A rúdvasból lehet lapos díszítményeket, akanthus- és egyéb leveleket, fejeket, delfineket, indákat, rozettákat, lándzsahegyeket, kartusokat, pajzsokat stb. kovácsolni.

A felület diszítésére is különböző módokat ismerünk. A ponczolás A diszítés, egyik módja a felület diszítésének. Hegyes aczélszerszámmal és kalapácsal sűrűn egymásmellé, vagy külön-külön csoportokba, vagy vonalak

1. A párisi Notre-Dame kapujának vasalása. XIII. század.

szerint sorakozó pontocskákat mélyítünk a vas felületébe. A vésés a metszésnek vonalas fajtája. Itt a diszítés vonalas rajz alakjában van a vastárgy felületébe vésve. A metszés azonban lehet plastikus alakítás is. Ez a diszítő, illetőleg alakító módszer főleg a renaissance-időben divott.

Rokon ezzel a cisellálás. Ez nem egyéb, mint a kovácsolás útján elkészült tárgy felületének megmunkálása oly célból, hogy az tökéletes művészi termék lehessen.

A vastárgyak felületét a XVI. században gyakran borították el maratott diszitmények. Ha a vas felületét bizonyos, a diszitmény rajzától megadott helyeken lakkal, vagy oldott viasszal borítjuk és a szabadon maradó részeket savval leöntjük, ez kimarja a vas felületét. Ha azután a védőréteget eltávolítjuk, készen van a maratott dísz. Ha a kivésett vonalakat, vagy a maratott mélyedéseket erre alkalmas fekete anyaggal töltjük ki, általában kén, ezüst, réz és ólom keverékével: ez a niellódiszítés.

A tausia berakott arany-, ezüst-, réz- vagy sárgarézdizítés. A vastárgy felületét a kívánt rajz szerint sűrűn felvagdálva, az adott vékony fémlamezkét rákalapáljuk, vagy pedig a vastárgy felületébe vonalas árkokat vésünk és ebbe kalapáljuk bele a fémszálat. Jellegzetes dizítés a kékszínűre futtatás. A simára csiszolt vas ugyanis hevítés által különböző színűvé lesz. Körülbelül 300° C-ig felhevítve, a vas felületét kék szín borítja. Ezt helyenként, a tervezett diszitmény szerint viaszréteggel lefödjük, a vastárgyat gyenge savba mártva, a szabadon maradt helyeken a vas kék fényét elveszíti. A viaszréteg eltávolítása után szabaddá lesz a vas felületét elborító kék dizítés.

A
rozsdásodás
elhárítása.

A vas a levegőn a nedvesség és a szén-sav hatása alatt gyorsan megváltozik: ennek oka a rozsdásodás. A vasnak a levegőn való rozsdásodását különféle védőrétegekkel lehet megakadályozni, a melyek a levegő káros behatásától megóvják. Ilyenek az aranyozás, ezüstözés és a nikkelezés. A vas bevonására ezenkívül alkalmas az ón, a zink, a réz, továbbá a lakkok, firniszek és az olajfestékek is.

A fémekkel akár száraz úton, akár nedves úton vonhatjuk be a vasat. Első esetben az izzított vastárgyat a felolvadt fémbe mártjuk, második esetben a fémeket oldat alakjában rákenjük a vastárgyra. Lehet azonkívül a vasat vékony fémréteggel borítani. A ma már ritkán használt tűzi aranyozás esetében az arany amalgám alakban kerül a tárgy felületére. Az amalgám higanytartalmát tűzben elpárologtatjuk.

A vas felületén mesterségesen előállított rozsdá is védi a vasat a további rozsdásodástól.

Ezzel áttérhetünk a vasművesség történeti fejlődésének vázlatos ismertetésére. Ebben nem szólunk az öntöttvastermékekről, mert azok a legkritkább esetben tekinthetők iparművészeti alkotásoknak. Tehát az alábbiakban a szigorúan vett kovácművesség történetével foglalkozunk.

II.

A vas, és pedig elsősorban a kovácsolásra alkalmas vas előállítását régóta ismerik. Irott adatok és néhány fennmaradt lelet igazolja, hogy a kovácsművesség ősrégi. Bár a rozsdá, a vasnak ez a veszedelmes ellensége az ó- és korai középkor vasmunkáinak legnagyobb részét megsemmisítette, mégis maradtak fenn emlékek.

Az ó-kori
vas-
művesség.

A görögök a vasművességben is jeleskedtek, bár a fennmaradt tárgyak azt igazolják, hogy inkább használati tárgyakat: egyszerűbb eszközöket, szerszámokat és fegyvereket készítettek vasból; a díszesebb tárgyak inkább csillogóbb fémekből: bronzból vagy nemes fémekből készültek.

Görög-
ország.

A hagyomány szerint a Jóniában élt chiosi Glaukos volt az, a ki a vasat először hegesztette. Ez a kovácsműves szép triposokat is készített, melyeken a lábak és a kapcsolórészek rúdvasakból állottak, közben pedig növényi és alakos dísz volt. Bizonyosan tudták ekkor már azt is, hogy a vas némely fajtája fokozatosan aczéllá keményíthető. Tudva van, hogy a samosi Theodoros volt az első, a ki a fémeket esztergályozta, ehhez pedig okvetlenül aczélszerszámokat kellett használnia. Régi görög vázák képein a maihoz nagyon hasonló üllőt, kalapácsot, fogót stb. láthatunk.

Az etruszk és római ásatások révén is sok vastárgy került napvilágra és pedig leginkább tűzhelyhez szükséges vaslánczok, háromlábak, zárak, kulcsok és egyszerűbb fegyverek.

Annyi tény, hogy a görögök és rómaiak ismerték a vas előállításí és feldolgozási módját. Nyitott tűzhelyeken és kisebb kemenczékben állították elő a vasnak olyan fajtáját, mely a kovácsoltvas és az aczél közt állott. Ebből nem annyira művészi, mint inkább egyszerűbb használati tárgyakat készítettek. Ez okból az antik kovácsművesség nem igen gyakorolt befolyást a későbbi vasművesség művészi fejlődésére.

Róma.

A római világalom megdőlése (476) és a népvándorlás viharai nem egy szépen fejlődésnek indult iparművészeti technikát fojtottak el. A kovácsművesség e tekintetben kivétel. Egy bizonyos ágának, a fegyverművességnek alig képzelhetünk el kedvezőbb időt, mint a háborús korai középkort s a fegyverkovácsság révén a vas technikai feldolgozása nagyot haladt; a technikai ügyességet ez rendkívüli módon fejlesztette. És ez az ügyesség meghozta a maga gyümölcseit.

Az idők változásával természetesen a használt forma is változott. A korai középkorból a kovácsművességnek nem maradtak fenn emlékei. De tudjuk azt, hogy a gyakorlati életben a vasat az ajtók vasalására, sarokpántoknak, erősítő hevedernek és zárnak használták. Régi kéziratok

könyvek rajzai tanúskodnak erről. Főleg a IX. és X. század kéziratos könyveiben láthatjuk az ajtóvasalásokat egyre gyakrabban ábrázolva. Ilyen festett példák vannak Kopasz Károly híres, IX. századi bibliájában, a párisi nemzeti könyvtárban őrzött X. századi antiphonariumban és domborműben, az aacheni dóm elefántcsont szenteltvíztartó edényén. Arra is vannak adataink, hogy a használt szerszámok nem sokat különböztek a mai kovácsszerszámoktól. Cronau Rudolf: *Geschichte der Solinger Klingenindustrie* című könyvében egy VIII. századi elefántcsont dombormű részletén, szorgalmasan munkálkodó kovácsokat mutat be, melyen az üllő, a kalapács, a fogó és a fujtató alakja jól látható.

Elképzelhető, hogy milyen nehézségekkel kellett e kor vasműve-seinek megküzdenniök, ha elgondoljuk, hogy a fenti szerszámokon kívül más szerszámokkal a középkori kovács nem rendelkezett. Meg kell jegyeznünk, hogy bár a technikai eszközök ma egyre tökéletesebbek is lesznek, azért a tárgyak szépsége nem fokozódik. A mi gyakran természetes is. A gépek célja főleg az, hogy egy bizonyos tárgyat több példányban és minél gyorsabban lehessen elkészíteni; a vastárgyaknál viszont éppen előnyös az, ha azt többször tüzesítik és kalapálják. Ezáltal ugyanis a vas szilárdsága fokozódik és a többszöri megmunkálás által alakja, formája is egyre szépül, tökéletesedik.

A kézimunka mindenkor elevenebb hatású, nem száraz vonalak és merev formák pontos ismétlődése, hanem életet lehelő alkotás. Elég, ha a kézi- és gépcsipke, a hímzés és géphímzés közti nagy különbségre utalok. Igaz, hogy az egyszerű eszközökkel valamely tárgy elkészítése tetemes időbe került, de hiszen a középkor emberének volt elég ideje.

Az iparművészet különböző ágai közül a vasművesség meglehetősen önállóan fejlődött. Az antik formákból pl. az akanthuslevél, ha módosítva is, tovább él, de e mellett az új formáknak egész sora keletkezett.

A román
stilus kora.
XI–XIII.sz.
Ajtó-
vasalások.

Leginkább a templom egyesítette magában e korban a művészi feladatok összességét. A vasművesség is ennek szentelte java erejét.

A román korból leginkább a kapuk vasalásain maradtak fenn ilyenmű példák. A fejlődés teljes képét, különösen a megelőző korban, nem tudjuk megállapítani, mert, mint már korábban említettük, nem maradtak fenn emlékek. A román vasalás eleinte nagyon egyszerű, később azonban, főleg egy-két példán oly rendkívüli gazdagságot ér el és olyan művészeti magaslatra emelkedik, hogy ebben a tekintetben mai fejlett eszközeinkkel sem tudjuk utolérni. Formai fejlődése szorosan összefügg az építészeti alkotások formáinak, illetőleg díszítő elemeinek fejlődésével. A román-kori kapuszárnyak egymás mellé helyezett erős, aránylag keskeny pallókból állnak. Ezeket a belső oldalon fecskefarkalakú horonynyal beeresztett két keresztvevő tartja össze. Az ajtó külsejére vaspántokat szögeztek. Ezek legtöbbször sarokhüvelyben végződtek és arra szol-

gáltak, hogy velük az ajtószárnyat a falba erősített ajtószarkok csapjára lehessen akasztani és e csap körül az ajtót forгатni, vagyis kinyitni és becsukni.

Az ajtószarok azonban lehetett a külső pánttól független is, ilyenkor az ú. n. vakpántnak (*penture fausse*) az a rendeltetése, hogy az ajtó felületét erősítse és egyúttal díszítse. Mert ezek a pántok igen gyakran nem egyszerű vasszalagok, hanem patkóalakokkal, ágazatokkal ellátott és gyakran az egész felületet elborító díszítmények. A pántok és az ágak közé több helyütt állati, sőt néha emberi alakokat, csillagokat, rozettákat, csigákat iktattak. Előfordul az is, hogy az egész felületet indadisz borítja. Jellegzetes ez indákon a karélyos levél.

Vakpántok.

A legrégibb példák a X. századból maradtak fenn. Ezeknek a vasalásoknak pontos keletkezési idejét nagyon nehezen lehet meghatározni. Irott adat vajmi ritkán maradt fenn. Legtöbbször a templom építési, illetőleg keletkezési idejét veszik irányadónak, ez azonban azért helytelen, mert a kapuzatokat az építés végén készítik el; a középkori templomok építési tartama pedig gyakran meglehetősen hosszú volt. A templom felszentelési ideje a legjobban meghatározza a vasalások korát, feltéve, ha a kapu nem későbbi mű. Legtöbbször a használt formákról olvashatjuk le megközelítőleg az illető vasalás, vagy más alkotás keletkezési idejét.

A vasszereket leginkább hegesztéssel és gyűrűkkel kapcsolták egybe. A felületet vonalas, gerezdes, hullámos vagy pontozott dísz élénkíti.

Az ajtóvasalással rokon a ládákön alkalmazott, sokszor az egész felületet elborító vasalás. És itt is hasonló célra szolgál, ugyanis a felületet erősíti, egyúttal díszíti és a fedőajtó a pánthoz kapcsolódó sarok körül felnyitható.

Ládák

A románkori vasművéség fejlődése Francia-, Német- és Angolország számos templomkapuján követhető. A legnagyobb virágzás 1200 táján kezdődik. Az előző kor példái nem oly művésziek és alakítás, valamint compositio tekintetében is nagyon különbözök. Még egy-egy országban is alig lehet valami egységesebb jelleget leolvasni e művekről.

Az állatalakok és állatfejes végződésök előfordulnak Németországban, Angliában és a Skandináv félszigeten, sőt Franciaországban is. Csak később alakulnak ki önálló, nemzeti irányok. Azért a kölcsönhatás több helyütt megállapítható. A nagy patkóalakú motívum pl. jellegzetes a francia XII. századi ajtóvasalásokon. Ez a motívum azután a cisterciák révén eljutott Németországba, a hol nem egy jeles példára akadunk. Az állatalakokat ott találjuk meg leginkább, a hol népies elemek is érvényesültek a vasművéségben és pedig leginkább a Skandináv félszigeten.

Fenmaradt nyomok igazolják, hogy az ajtó felületét gyakran színes bőrrel borították. Ezen a felületen a vasalás fokozottabb mértékben érvényesült. Ez a bőrreteg egyúttal megvédte az ajtó felületét az időjárás: nedvesség, napfény káros behatásai ellen. Teophilus Presbyter: *Schedula artium* című munkájában felemlíti, hogy e színezett ló- vagy számárbórt túrónyvvval ragasztották az ajtó felületére. A vaserészeket ónnal futtatták, vagy pedig megaranyozták.

Francia-
ország:

A francia és tőle némileg függő angol vasművesség alkotásai talán nem oly változatosak, mint a német alkotások, de a compositio

2. Ajtóvasalás. Grafendorf.

egységesebb, mesteribb. A nagy sarló- vagy patkóalakú vasalások már a XI. században ismeretesek Franciaországban. Ezeket még a XIII. században is készítik, de e mellett a csigás ágakban végződő heveder is egyre szebb és szebb példákat mutat. Az egyes szálak néha állatfejekben végződnek, de jóval gyakoribb a leveles végződés. Az első típus legszebb példái Pontignyban, Vezelayben és Chablisban találhatók. A pontigny-i templom-ajtó vasalása lényegileg egy-egy vízszintes pántból és ennek két végét közrefogó, egymással szembeállított két-két patkóidombból áll. A kiágazó kisebb szarak csigásan végződnek. A középkori vasműves díszítő elemek gyanánt alakította és gyakran rozettákkal is kiemelte az erősítő szegfejeket. Az ajtót hordó sarokpánt a hátlaphoz van erősítve. Itt tehát a külsőn vakpántok vannak alkalmazva. Ezek a vasművek olyan kovácsok munkái, a kik a kolostorokkal közeli viszonyban állottak s gyakran a szerzet világi tagjai voltak. Formai

tekintetben az előbb leírt ajtóvasalással nagy rokonságot mutatnak a chablis-i templom északi kapujának veretei. Ezt a típust legtökéletesebben a vezelay-i templom kapuja képviseli.

A legegyszerűbb díszítmények az ilyen sarlós vasalásokon úgy készültek, hogy a laposra kovácsolt C-alakú pánt széleit és végét felhasították és az így keletkezett pálcákat csigásan összehajlították. Jellegzetes példája az ily módon alakított vasalásnak a blazincourti (Gironde) templom kapujának a XII. században készült pántja.

A XII. század végén és a XIII. század elején egyre díszesebben alakítják a templomajtók vereteit. Ebben a korban készültek a vasművesség utolérhetetlen remekei Párisban. A XIII. század általában a

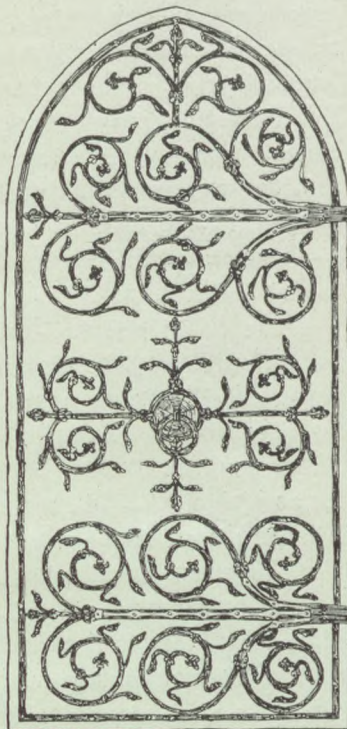
vasművesség legfényesebb korszaka. A gyakorlat révén a technika fokozatosan tökéletesedik, ezzel karöltve a formákat is mindig szebben alakítják.

A Notre Dame templom nyugati részén a mellékhajókba vezető két kapu kovácsolt vasveretei a vasművesség legjelesebb alkotásai. Az élet fájára emlékeztető, csigásan görbülő leveles ágakkal díszített pántok felületei bordások, mintha egymás mellé helyezett hengeres rudakból volnának egybehegesztve. (101. kép). A pántokat az ágak elágazásánál három helyen lapos gyűrű fogja át, hangsúlyozván az ágaknak szerkezeti kapcsolódását. Az indák közt szétszórtan madarakat és kisebb állatalakokat láthatunk. Az ajtószárnyakat hordó három főpánt közt két-két, hasonló alakítású kisebb vakpántot alkalmazott e páratlan alkotások mestere, nem annyira szerkezeti, mint inkább esztétikai szempontból. A két kapuzat közül a jobboldali — »Porte Sainte-Anne« — művészileg szebb és tökéletesebb a baloldalinál s mind a kettő a XIII. század elején készülhetett. A középső főkapu vasalása új s Viollet le Duc rajzai alapján készült a két oldalkapu mintájára; ez azonban csak gyenge és jóval szárazabb utánezata amazoknak.

A párisi Notre Dame imént ismertetett két kapuja vasalásának művészi magaslatára a vasművesség sem Franciaországban, sem másutt nem tudott emelkedni. Figyelemre méltó XIII. századbeli emlékek azonkívül Sens, Noyon és Rouen székesegyházainak erőteljesen alakított vasalásai, a laoni székesegyház kapujának veretei, a melyek régibb példák nyomán laposan formáltak. Közeli rokonságban van a párisi Notre Dame templom vasalásaival Belgiumban a liège-i Saint-Paul székesegyház déli oldalához csatlakozó keresztfolyosó egyik ajtajának vasalása, melyen a fa felületét egykorú bőrlemez borítja. Az erőteljes pántokból kétoldalt három-három, csigásan lendülő ág nő ki. Az ajtó közepén lévő vakpánt a kereszt- és csigamotívumokat egyesíti magában.

A francia vasművesek a XIII. században az erőteljesen domborodó díszeket homorú formákba, az ú. n. odorokba kovácsolták. A németek

Páris.
N. Dame.

3. Temetőkápolna ajtaja. Norwich.
XIII. század.

Német-
ország

azonban hívek maradtak a korábbi lapos formákat adó technikához, a szabadon való kovácsoláshoz. XII. századi példák Németországban Maulbronnban, Eberbachban, Mittelheimban és Alpirsbachban találhatók. A francia hatás a cisterciák révén érvényesül e vasalásokon. A francia szerzetesekkel ugyanis kovácsok is jöttek az országba, a kik meghonosították a francia formákat. A XIII. századi alkotások közül nagyon kevés tanuskodik nagyobb művészi tökéletesedésről. Az eltérés a régibbtől csak annyiban érvényesül, hogy a régibb elemeket több-kevesebb változtatással alkalmazzák. A francia irányhoz legközelebb áll ez időben a braunschweigi székesegyház egyik ajtaja, az ú. n. »Goldene Tür«. Ez valószínűleg még Oroszlán Henrik idejében készült. Az aranyozott csigás vaspánt vörösre festett bőralapra van erősítve. Meglehetősen eredeti, de kissé vérszegény alkotás a marburgi Szent Erzsébet templom nyugati főkapujának vasalása (1283). A felső és alsó, sarlóalakú pánt között keresztalakú vakpánt tölti ki. Az ajtógyűrűk oroszlánfejek szájába vannak erősítve.

Az eddigi példáktól teljesen elütő a karintiai Grafendorf templomának ajtóvasalása (102. kép). Az ajtót vaspátdoglemezek borítják; e fölé van szegecsekkel erősítve a pántnélküli vasalás, mely kettős kerettel belső és külső mezőre osztja a fölül félkörű ajtó felületét: a belsőben egymásba kapcsolódó kör, a külsőben csigás hullámdisz tölti ki a teret. Ez az ajtó a XI—XII. században készült. A XIII. századi ausztriai művek rokonok a francia és német alkotásokkal.

Angol-
ország.

Ugyanezt mondhatjuk az angol vasművesség idevágó emlékeiről. A C-alakú pántok gyakoriak, de ezek kisebb, csigásan kilendülő díszben végződnek. Indásdíszű gazdag vasalása által válik ki a durham-i székesegyház kétszárnyú kapuja (XII—XIII. század). Ehhez sok tekintetben hasonló a St.-Albans-apátság templomának kapuvasalása. A C-alakú pánt vízszintes középpánttal van egyesítve a semperingham-i templom XIII. századi kapuzatán. E kapu felső részén egyszerű állati és emberi alakok is láthatók.

Az angol mesterek különösen a XIII. század folyamán nem egy jeles alkotást hoztak létre, melyen a csigás indák lendülete és a compositio szerves volta megérdemi figyelmünket. A norwich-i temetői kápolna (XIII. sz.) ajtaja egyik legszebb példája a francia típusú elrendezésnek (103. kép). Ennek a típusnak képviselője — egyszerűbb kiadásban — a chesteri székesegyház kapujának vasalása is.

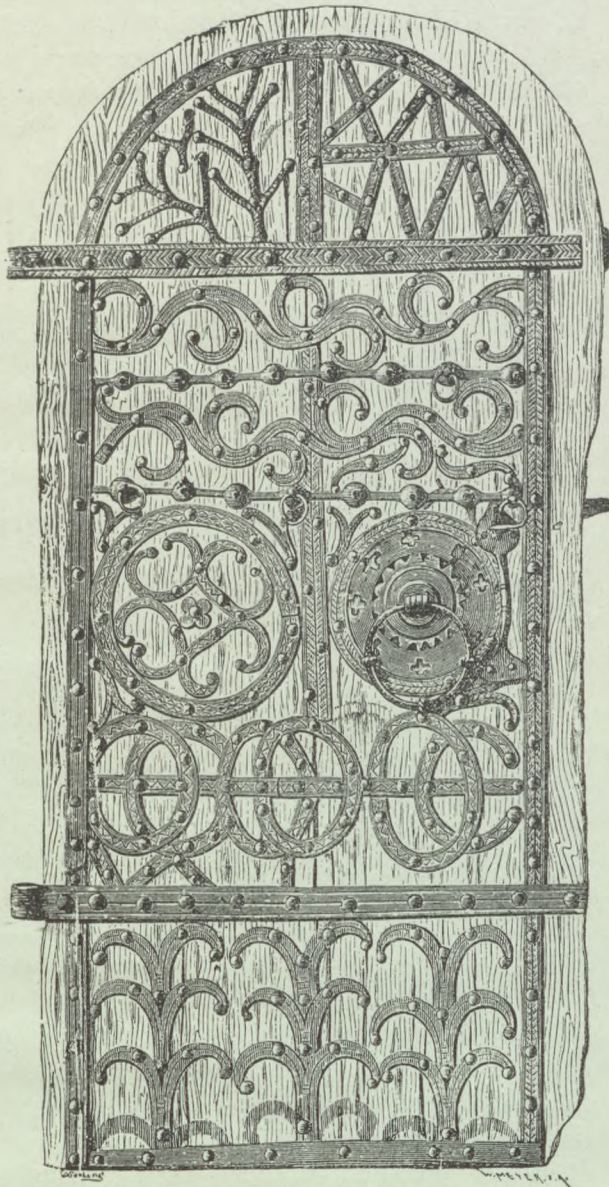
A délfraanciaországi példákat hűen követik a spanyol vasművesek a templomajtókon. Szép példa erre a marcevol-s-i templom kapujának XII. századi csigás díszű vasalása. A stockholmi Nordiska Museet gyűjteményében látható román stílusú templomajtóvasalás Smalandból (104. kép) a német típusú vasalások közé sorozható.

Az ajtóvasalásokkal teljesen egyező alakítású a *ládák* vasalása. Leginkább áll ez a francia ládákra. Franciaországban ugyanis néhány

Láda-
vasalás.

jeles példány maradt meg a XIII. századból, a melyek a párisi csoporthoz tartoznak. Ezeken megtaláljuk a Notre Dame templom csigás vasalásaira emlékeztető, az egész felületet elborító vereteket. Tudjuk, hogy e ládákat széles deszkákból rótták össze és a rajtuk alkalmazott sűrű vasalás kapcsolta egybe az egyes részeket és egyúttal nemcsak szerkezeti, hanem díszítő feladatának is eleget tesz. Az ily módon elkészített láda volt a román korban a lakás legfontosabb bútordarabja, mert ebben őrizték tulajdonosaik legféltettebb kincsüket. Legszebb példája ma a párisi Carnavalet-múzeumban látható. Ez a láda régebben a st. denisi apátság tulajdona volt. Rajta középen nagyobb, négycsigás pánt emelkedik függőlegesen, kétoldalt

4. Templomajtó Smalandból. Nordiska Museet, Stockholm.

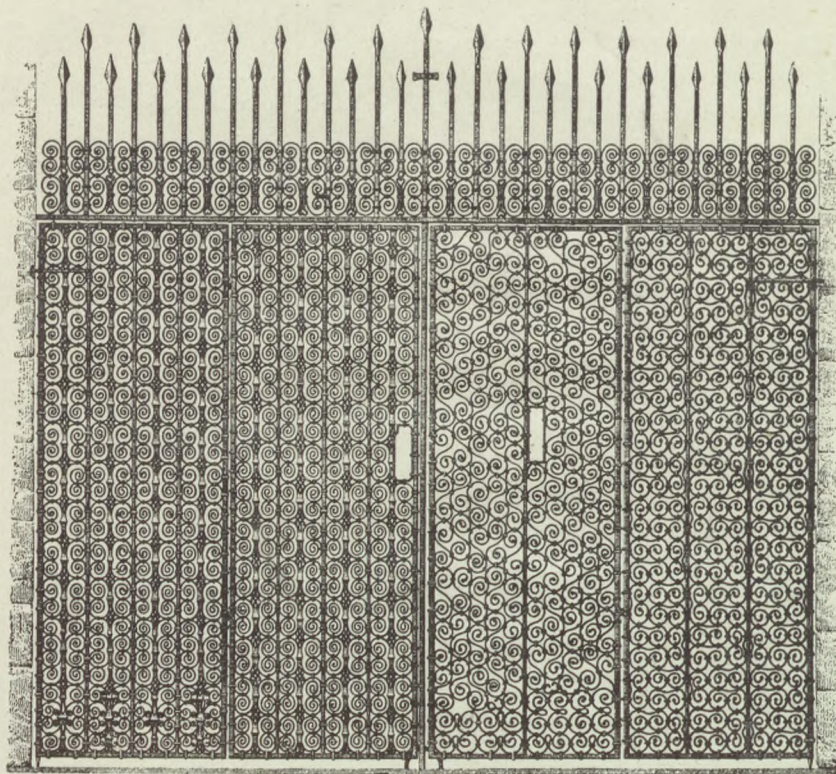
pedig vízszintesen elhelyezett két-két, féloldalas csigásdísű pánt kapcsolja össze a láda sarkait. A párisi ládáknak egyszerűbb példája található a londoni Victoria és Albert múzeumban és a párisi iparművészeti múzeumban.

A német példák már sokkal szárazabbak. Ezeken inkább a gyakorlati cél lebegett a mesterek szeme előtt, a művészi alakítást elhanyagolták. A berlini iparművészeti, a trieri székesegyházi múzeumban és a hannoveri Leibniz-házban találunk példákat ebből az időből.

Rácsozatok.

A román kori rácszatok vagy keretesek, vagy függélyes rudakból állanak, közben sűrűn elhelyezett C-, vagy S-alakú csigás kitöltéssel. Ez egyszerű formák az ismétlődés következtében szövetszerű rajzot adnak.

5. Rácszat, St. Aventin, XII. század.

A rácsokat vagy kápolnák elzárására, sírok bekerítésére, vagy ablak- és ajtórácsok gyanánt használták. Ez időből (XII—XIII. sz.) csakis francia, angol és észak-spanyol példák ismeretesek. Gazdagságánál fogva kiváló példa az ourscamp-i (Picardia) elpusztult apátság kétszárnyú rácsos ajtaja 1201-ből (1·80—0·96 m, jelenleg a Cluny-múzeumban Párisban). Rokon ezzel a szép Puy en velai-i rácszat, mely a román rácszatok tipikus képviselője. A csigás indás díszet látjuk a braisne-i St. Ived apátság templom egyik rácsán. Rajta a főindák szőlőfürtökben és hármas levelekben végződnek. A st.-aventini lándzsás rácszat (XII. sz.) erős keretekből és sűrű S-alakú csigás részekből áll (105. kép).

Az előbbi típus Angliában is ismeretes. A lendületes csigák gazdag hatású rácsozattá vannak egyesítve az egykor St. Swithin ereklyetartóját övező rácson, mely a winchester-i székes-egyházból egyrészt a Victoria és Albert-múzeumba, másrészt pedig az ottani sekrestye ajtajára került. A csigák liliomalakokban végződnek.

6. Rács a palenciai székes-egyházban.

Hasonló liliomos díszet találunk a pamplona-i keresztkápolna és az avila-i St. Vincente templom egyik rácján Spanyolországban. Egyszerű, de nemes példája a csigás C-díszű vasmunkáknak a palencia-i székesegyház rácsa (106. kép).

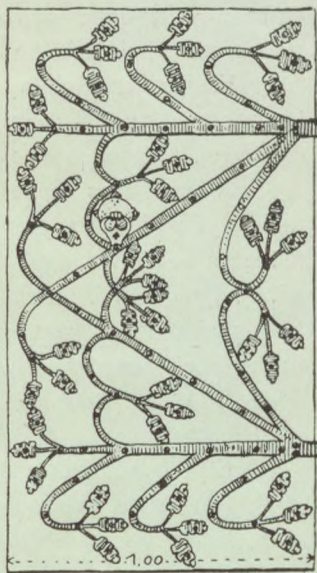
Legszebb vasrács ez időből a londoni Westminster-templomban látható és a kastiliai Eleanor sírját ékesíti. Okmány igazolja, hogy ezt a jeles művet Thomas de Leghtone 1294-ben 13 fontért (mai értékben körülbelül 4000 korona) készítette. Az egymás mellé sorakozó tizenegy mező csigás indáinak végződése más és más. Teljesen rokon ezzel a st. denis-i templom egyik sírrácsa. Valószínű, hogy az angol példák is francia hatás alatt keletkeztek.

E kor mestereinek ügyességét hirdeti a noyon-i husvéti gyertyatartó. Ennek a magas állványnak három kihajló lábon álló szára többágú indákból, levelekből és virágokból van alkotva. Formái arról tanuskodnak, hogy Észak-Franciaországban 1300 táján készülhetett.

A csúcsíves építészet korának kovács-mesterei is tudták, hogy az anyag tulajdonságainak tiszteletben tartása révén szép és nemes alkotásokat hozhatnak létre. Ezen a kereten belül ügyességüktől függött a művészi hatás. Ez időben is leginkább templomok ajtain, rácsozatain, zárain nyilatkozik meg alkotó kedvük, e mellett azonban a világi feladatok is egyre szaporodnak.

A gót stílus a növényi elemeket előszeretettel alkalmazta. Ez látható az oszlopfőkön, oromzatokon és erről tanuskodnak a kovácsolt vasművek is.

Csányi: A vasművesség.

7. Ajtó a magdeburgi székes-egyházban. XIV. század.

Gót stílus
kora.
XIII–XV.
század.

Isle
de France.

Tudjuk azt, hogy a Páris körüli Isle de France-nak nevezett területen született meg a gót stílus már a XII. században, melynek formái fokozatosan hódítottak tért, kiszorítva mindenütt a román művészet formáit. A vasművességben az új formák a XIII. században érvényesülnek először, de csak a XIV.-ben válnak általánossá.

Nagyszámú alkotás maradt fenn, melyeken a négyszögletes rúdvasat alkalmazza e kor mestere leginkább, mert annak éles körvonalú alakja jobban illeszkedik a stílusadta formákhoz. A csigás dísz helyét mértani alakok foglalják el, gyakran oly mértékben, hogy azok alkalmazása az anyagszerűség rovására megy. Ez az oka, hogy a korai gót alkotások életteljesebbek, míg a késő gót művek szárazabbak, merevebbek. Különösen áll ez oly munkákra, melyek építészeti alkotásokkal függnek össze. Ezeken az építészeti formák: ablakosztások, karélyos ívek, leveles díszű tornyocskák és a késő gót építészet egyéb jellemző formái láthatók. A karélyos levelek helyébe a csúcsba metszett levél lép, hogy ebben is kövesse a gót stílus szögletesebb jellegét. De azért e levelek mégsem merevek, mert felületük gömbös dudorokkal hullámosan tagozott.

Az ajtók pántjai is az új stílus átalakító hatása következtében könnyebbek és az előbbi kor formáitól eltérőek lesznek. A csigák eltűnnek, helyükbe gyakran ágas-bogas leveles szárak lépnek, melyek eleinte stilizáltak, később a fa ágait lehető hűen utánozzák.

Franciaországban és Angliában az ajtópántok egyre kisebbek lesznek, sőt gyakran egyszerű szalagalakúak, végükön kissé szétágazó csokorral. Gazdagabb példák találhatók Németországban.

Német-
ország.

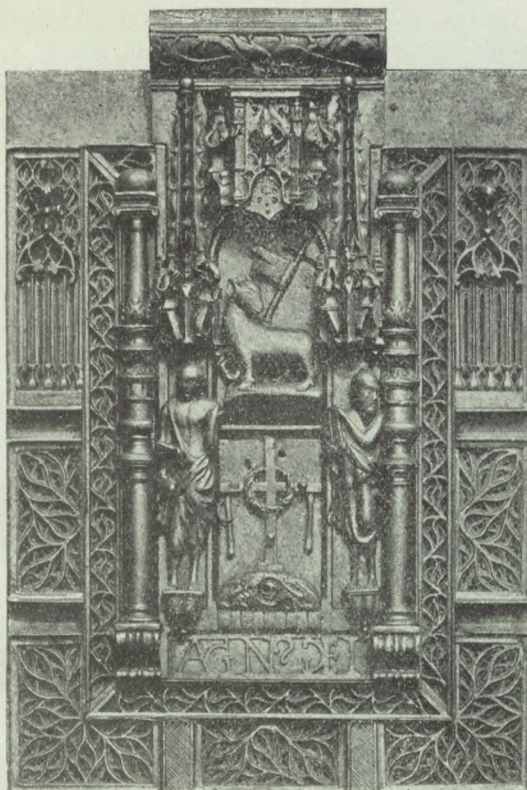
A csúcsíves építészet korában a nagyobb ajtószárnyakat még mindig függélyesen egymáshoz illesztett pallókból készítették. Erre a felületre kerül az ágas-bogas vaspánt. Jeles példája ennek az erfurti dóm kapuja (XIV. század). A balszárny vasalása még a román formák hatása alatt keletkezett: három, csigás ágú, rozettákban végződő pántból áll, míg a jobbszárnyon a három vízszintes, szalagalakú pántból fel- és lefelé X-alakú szárak ágaznak ki és e szárak rozettás-leveles dísz fognak közre.

Eltérő rajzot mutat a treysa-i kolostortemplom, a magdeburgi dóm (107. kép.) és a marbach-i Sándor-templom sekrestyéjének ajtaja. Ezeken a vízszintes főpántból átlósan elágazó mellékpántok nőnek ki, visszahajló végükön hármass levélcsomóba végződve. Ezek a vasalások karcuságuk ellenére is kellően biztosítják az ajtó felületét, jól összetartván az egyes alkatrészeket, egyúttal könnyed rajzokkal a felületet díszítik. Ebbe a csoportba sorozható a lanecki vár kapujának gazdag vasalása és a weilderstadti templom sekrestyeajtájának nemes egyszerűségű verete. A hatás fokozására a vasalásokat gyakran önnel futtatták, vagy megara-

nyozták és a román stílus példájára színes, esetleg bőrrel bevont alapra helyezték. Az ily módon díszített ajtóknak szép példája látható az elszászi Mühlhausen múzeumában a XIV. századból. Itt a vaspánt vörösre festett, a szegecsek és a pántok végei ónoztak, az ajtó pedig kékesszürke színű.

A XV. században az egyes levelek nem laposan készülnek, hanem bordásan és kiemelkedő dudorokkal. Hasonlóan alakítják a bútorok vasalását is. A levelek helyébe gyakran áttört díszítések lépnek. Az északi és délnémet alkotások sem egyezők. Északon inkább plastikus hatásra törekedtek, a szerkezeti elemeket hangsúlyozzák. Délen inkább lapos a vasalás és inkább gazdag rajza teszi hatásossá. A délnémet vasalás kiváló példáját a müncheni régi városháza termének ajtaján szemlélhetjük. Ez a vasalás 1475 táján készült. A kétszárnyú ajtó két-két, erősebben hangsúlyozott vízszintes pántjából gyengéd rajzú csigás indadisz ágazik szét, mely az ajtó egész felületére kiterjed. Az indák végeit négyzetbe foglalható áttört díszű levelek alkotják.

8. Francia ládazár, kulcsa. XV. század.

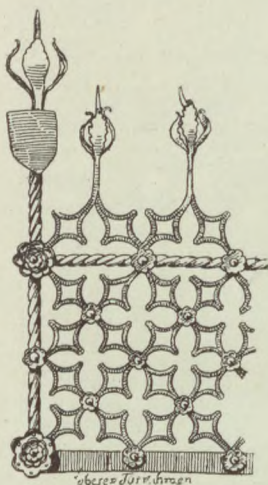
A hanyatló ízlés példája az az ajtó, mely jelenleg a nürnbergi Germanisches Museum tulajdonában van. 1500 körül készülhetett. Két pántja két naturalistikus faág alakú, ezek két oldalán leveles és csillagvirágos, egymást keresztező ágak nőnek ki.

Ausztriában találunk olyan emlékeket, melyek az eddig ismertektől Ausztria. teljesen eltérnek. Az ajtó egész felületét vasalás borítja. Az átlósan

haladó, egymást keresztező vaspántok rhombusos idomokat fognak közre, ezek is mértani díszekkel, vagy pedig czímeralakokkal vannak kitöltve. A pántok felülete többnyire síma, csakis az ajtóhoz erősítő szegecsek fejei adnak bizonyos ritmust a vonalmenetben. Ilyen ajtók legszebb példája a stájerországi Bruckban található a templom sekrestyéjében. A pántok közti rhombusos mezők kitöltése más és más, tanúsodva mesterének gazdag fantáziájáról. Az ajtó közepén gazdagon diszített lemezről a szívalakú ajtókopogtató csüng alá. A rhombusos mezők alapja váltakozva kék- és vörösszínű volt, a pántok pedig aranyozva voltak. Hasonló típusú ajtó van még Krakóban a városházán, Karlstein várában Prága mellett, a Majna melletti Frankfurt iparművészeti múzeumában. Ezek mind a XV. században keletkeztek.

Szentségház-
ajtók.

9. Templomrács.
Langeac.

Ehhez a tipushoz legközelebb állanak a szentségházak rácsos ajtói, melyekből szintén számos csúcsíves kori jeles példa maradt fenn. Itt a kovács munkája független a fától, mert ezek inkább önálló rácsoknak tekinthetők. Legtöbbször négyzetes rudakból készülnek, melyek átlósan egymást keresztezik. E rácszat négyzetes keretbe van foglalva és pántokkal és zárral van felszerelve. A közben maradó tér néha áttört vaslemezzel van kitöltve.

Ausztóriában a XIV. és XV. századból maradtak fenn ilyen rácsajtók és pedig a Duna melletti Krems kórházi templomában és a morvaországi Znaimban. Az előbbinek függélyes és vízszintes szalagjai négyzetes mezőket alkotnak, ezekben bibliai jelenetek töltik ki a teret: fent a gyermek Jézus, balról a paradicsomból való kiűzetés, jobbra az angyali üdvözet, középen a keresztrefeszítés jelene van ábrázolva.

Itt kell felemlítenünk a pozsonyi székesegyház szentségházának szinte páratlan finomságú ajtaját. (Magy. Iparművészet, IV. évf. 1901. 4. sz.) Felirata szerint: »Sigismund Fischer Schlosser zu Wien« a XV. század hatvanas éveiben készítette. Tagozása architektonikus. Íves bordákkal és karélyokkal, ú. n. halhólyagidomokkal diszített kerete zöld alapból emelkedik ki. A középső oromzat felett jobbra a város címere ékeskedik. Kétoldalt karcsú tornyocskák keretelik az átlós rácsú ajtószárnyat. Egyszerűbb példákat láthatunk az esslingeni és az ulmi monostor-templom szentségházán. Gazdag díszű szentségházajtók készültek Tirolban. Legszebb ezek közül az ottoburgi volt, ez jelenleg a londoni Victoria and Albert múzeumban őriztetik.

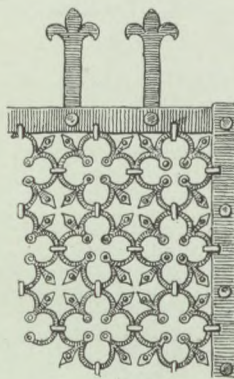
Rácsos szentségházajtók találhatók még Hollandiában, Brabantban és a genti Gravenkastellben.

A XV. század vége felé a keretes bútorok felületét gazdag faragás borítja, miért is a vasalás háttérbe szorul és ezeken csak mint egyszerű sarokpánt vagy csuklós pánt érvényesül.

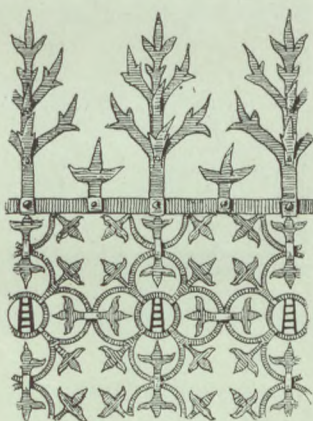
Butor-
vasalás.

Az ajtóvasalás fontos része a pánton kívül a zár. Mindig nagy gonddal készül és fontosságának megfelelő módon is díszítik. Ezek a zárok többnyire reteszesek. Az ajtózárát rendszerint az ajtó belső felületére szegezték hol átmenő, hol pedig csak egyoldalú kulcsnyílással. Első esetben az ajtó külsejére kulcslyukpajzsot illesztettek, hogy ez a kulcslyukat védje, kiemelkedő V-alakú vezetőke pedig arra szolgált, hogy sötétben is lehessen a kulccsal a zárba találni. A ládazárok kampós szerkezettel záródtak, ebben akadt meg a fedélre erősített nyelv. A díszítő elemek egyezők a többi vasalásával. Németországban a legkedveltebb zárforma az alul kiszélesedő pajzslemezalak, ez a lemez fődte el a zár szerkezetét; de vannak láthatóan alkalmazott zárszerkezetek is. Kezdetben itt is csigás és rozettás indákkal díszítik a zár felületét, később azonban az ajtókon látható törtvonalú dísz, vagy aplikált, áttört díszítés használatos.

Külön csoportot alkotnak a franciaországi zárok, mert ezek leginkább négyzetes alaplemezzel és ennek felületén gazdag építészeti tagozással készültek; néha alakos domborművekkel és szabadon álló alakokkal díszítvék. A zár nyelve itt legtöbbször kívülről csapódik a zárba, a kulcslyukat pedig kis ajtócska vagy tolóretesz lemez fődte el az idegen szem elől, mely egy rejtett rúgó, vagy gomb megnyomása segítségével válik láthatóvá. Ezek a zárok néha oly finoman készültek, hogy szinte az ötvösművekkel kelnek versenyre. A legszebb zárok ma múzeumi gyűjteményekben láthatók. Jeles példákat őriz a Louvre- és a Cluny-múzeum Párisban és a Victoria and Albert múzeum Londonban (108. kép). A francia zárokkal rokonalakításúak a spanyol zárok és művészi tekintetben is megközelítik ezeket. A zárokkal művészi értékre egyezők a hozzátartozó kulcsok. Főleg a fej készül díszesebben (lásd a 108. képet).

10. Rácszat a velencei S. Marcoban.

11. A Scaligerek sir-rácsa. Verona. 1380.

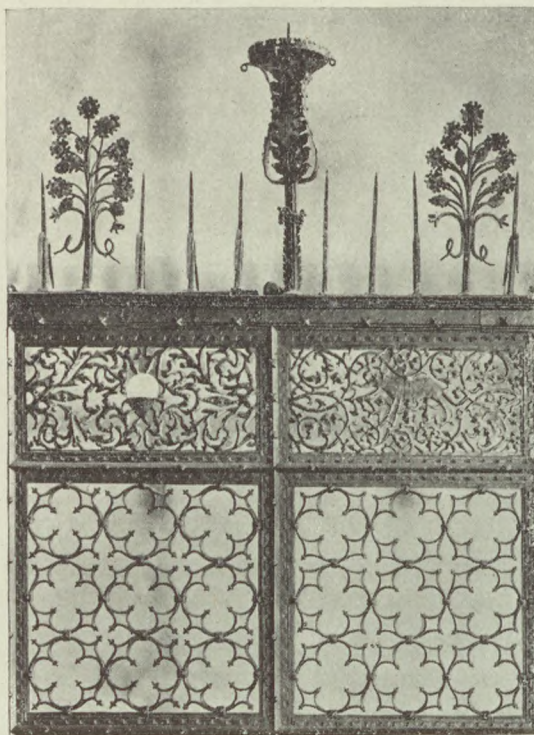
Ajtó-
kopogtatók.

A XV. század mesterei a záron kívül az ajtófogóra is kiváló gondot fordítottak. Ezek gyakran egyúttal ajtókopogtatóul is szolgáltak. Már említettük a brucki sekrestyeajtó kopogtatóját. Legegyszerűbb alakja a gyűrű, díszesebb forma a szívalak. Diszítésük rendkívül változatos. Gazdag áttört diszítésű a körös-, négyzetes-, vagy pajzsalakú alapmez. A kopogtatót tartó füles szeg igen gyakran emberi, vagy állatfejet utánoz, természetesen megfelelően stilizálva. Ezek rendszeren az ajtó közepén láthatók, a kengyelalakú merev ajtófogantyúk pedig a zár közelében, inkább az ajtó szélén. A legszebb kovácsmunkák közé

sorolható a dinkelsbühl-i Szent György templom ajtajának szívalakú fogantyúja, alul négyszögű, fent rhombusalakú alaplemezával.

A kengyelalakú merev fogantyúknak két alapmezük van. A fogantyú lehet hengeres, tagozott és lapos. A fogantyúknak illetően való alakítását megtaláljuk Francia-, Spanyol-, Angol- és Olaszországban is. Franciaországban Rouen és Evreux; Spanyolországban Tarragona, Toledo, Barcelona és Saragossa szolgáltat jelesebb példákat.

A kalapács-alakú ajtókopogtatók hazája Francia-, Spanyol- és Olaszország. Karcsú tor-

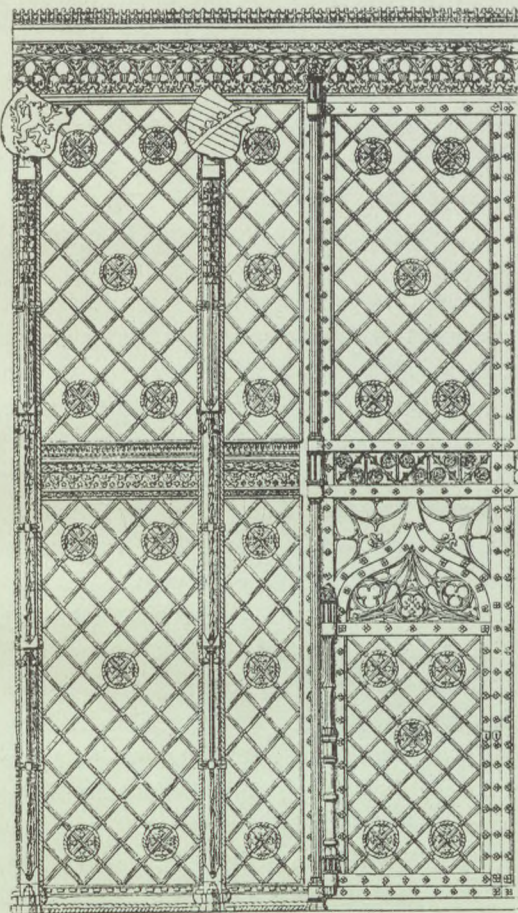

12. Rács a sienai Palazzo Publicoban. Készült 1436–1445.

nyocskákkal határolt keretben, mértani diszítésű fejjel ékeskedik pl. a bourges-i ajtókopogtató (XV. század). A nyél függőlegesen csüng alá, felső vége csuklósan hajlítható, alsó végén kalapácsalakú fej csatlakozik hozzá; ha ezt felemeljük, zuhanva ráüt az alatta lévő szegfejrre. Hasonló alakok találhatók Troyesben, Chateaudunben, Auxerreben, Toulouseban és Beauneban. Az ajtókopogtatók mellett néha még a kémlelő rács (az úgynevezett Judás) egyik fődíszje a francia-gót ajtóknak. Ezek legtöbbször a bordásan osztott rácsos ablakok alakjára készülnek.

A rácszatok általában két főcsoportra oszthatók: a rudas rácsokra és a négykarélyos idomrácsokra. Az elsők függélyes vasrudakból állnak, melyeket vízszintes szalagok kapcsolnak össze, a második csoportba tartozók ismétlődő idomokból vannak összetéve, esetleg egyenkint négyzetekbe foglalva. Az előbbieket leginkább Francia-, Spanyol-, Angol- és Németországban, az utóbbiakat leginkább Olaszországban készítették. Mi sem természetesebb, hogy gazdagabb példákön az első csoport vasrúdjainak közeit is ismétlődő díszítőmennyekkel töltötték ki. A függélyes rudak legtöbbször lándzsahegyben vagy stílizált levél- és néha virágalakokban is végződhetnek. Hasonló végződések koronázzák az olasz típusú rácsokat is. A rácsos kapukat és ajtókat hasonló elemekből rótták össze. Technikai szempontból a korai gót vasrácsok tökéletesebbek a későgót stílusú munkáknál; a mennyiben ez utóbbiakon a hegesztés és a gyűrűs kapcsolás helyébe a szegecselés, a tömör anyagból való kovácsolás helyébe a bádógból való alakítás lép: a gondos rész-

13. Sirkápolna rácsa a magdeburgi székesegyházban.
1495.

letezés helyett a könnyed vonalak gazdag hatására vetnek nagyobb súlyt. A francia vasrácsokon a kovácsolás jellege jól érvényesül. Ezek legszebb példája Puy en Velayben látható. Ez a XV. században készült. Az építészeti formák mértékletesen érvényesülnek rajta s ügyesen kapcsolják össze a szerkezeti részeket. A négyzetes rudak csavarosakkal váltakoznak, kilencz ilyen rudat pedig kiemelkedő csúcsív fog össze, tetején keresztrózsával. Rokonalkotásokat találunk Toulouse néhány templomában, különösen említésre méltó a St. Sernin templom

Francia
rácsok.

gótstílusú rácsa. A székesegyház egyik rácsán főleg a felső végződések érdemesek figyelmünkre: az előrehajló rudak váltakozva állatfejekben és liliomokban végződnek. A négykaréjos lóherlevélidommal kitöltött rácsok kiváló példája a langeaci templomban található (109. kép). A rács vázát erőteljes, csavart rudak alkotják, kitöltésül a mester négyágú csillag-idomokat használt föl, az összeérő csúcsok domború rozettákban végződnek. Keletkezési idejét a XIV—XV. századra tehetjük. Még a XIV. század alkotása az a rács, mely egykor a st.-denis-i templomot ékítette.

Franciaországban az ablakrácsoknak is több jeles példája maradt fenn. A kiülő, ú. n. kosáralak gyakoribb. A bourges-i egyik ablakrács függélyes és vízszintes csavart rúdvasakból készült; a függélyes rudakat négy sorban szívidomok szakítják meg. Rokonpéldák vannak még Troyesben.

Olasz
rácsok.

A lóherlevélidomos rács igazi hazája Olaszország. E rácsok jórésze még azért is figyelemre méltó, mert ismerjük mesterük nevét és keletkezésük idejét. Legrégibb példa a velencei S. Marco templom egyik kápolnájában látható. Ez a rács 1300 táján keletkezett. Erőteljes keretében sűrűen elhelyezett lóherlevélidomok sorakoznak. Fent liliomos végződésű csúcsok állnak ki (110. kép). A szerkezet egyszerűsége miatt a mesterek szívesen éltek ezzel a formával. Ha a csúcsokat levelekkel látták el, egyszerű eszközökkel is gazdag hatást értek el. A velencei S. Marco rácsával rokon a veronai Scaligerek sírjának a család címérével — a létrával — díszített, lóherlevélidomokból összetett rácsa (111. kép). A közöket három hegyes levél tölti ki, az egyes idomokat leveles díszű gyűrű kapcsolja egybe s ezeket a motívumokat erőteljes négyzetes, függélyes és vízszintes rudak határolják. Fönn akanthus-levelekre emlékeztető levélsor koronázza a rácsot, a melynek mestere 1380-ban Bovinio di Campilione volt. Hogy az ilyen rácszat szilárdabb legyen, később a négykaréjos idomokat függélyes és vízszintes rudakból alkotott keretekbe foglalták. Így előfordul az az eset is, hogy négy, hat, sőt kilencz ilyen idom van egybefoglalva. Ezeket a rácsokat fent vagy bádogból kimetszett feliratok, vagy gazdag áttört díszítmények koronázzák. Az orvietói dóm rácszatán a következő felírást olvashatjuk: »Conte Lelli de Senis, me fecit. Anno 1337.« A pratói dóm hasonló rácszatát Giovanni Christoforo 1348-ban készítette. A firenzei Santa Croce templom Rinuccini kápolnájának 1371-ben készült rácszatán a lóherlevélidomú részletek egyenkint gyűrűkbe vannak foglalva, ezekből ismét hat alkot egy négyszögbe foglalt mezőt. A rácszat legszebb díszé a mértani díszű ablak módjára tagolt ajtószárny, mely a vasnak mesteri kezeléséről tesz tanúságot.

A sienai Palazzo Comunale kápolnájának ebbe a csoportba tartozó vasrácsa finom rajzával vonja magára figyelmünket (112. kép). A kilencz

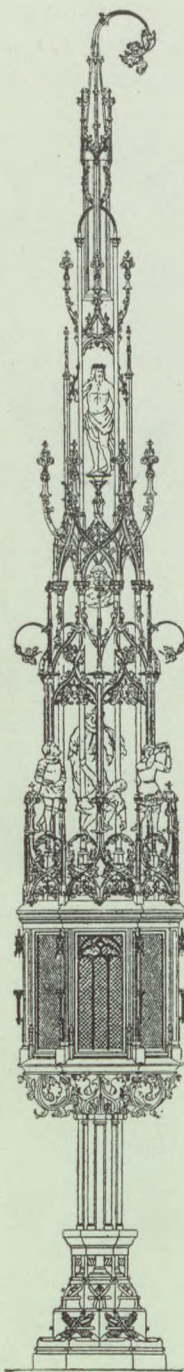
lóherlevélidommal kitöltött négyzetes mezők felett, fekvő négyszögű áttört, csigásindás és lombozatos dísz van alkalmazva. Fent csúcsos lándzsahegyek, virág- és levélcsokrok váltakoznak. A sienai Palazzo dei Diavoli kápolnájának művészi rácsa szintén a XV. század alkotása.

Egykorú okmányok több sienai mester nevét őrizték meg. Andrea di Sano a dóm részére dolgozott 1392-ben, Giacomo di Giovanni pedig 1402-ben. — A Palazzo Comunale vasrácsait Nicolo di Paolo 1436-ban kezdte meg, halála után ezt a munkát Giacomo di Vita folytatta és végül ennek fia, Giovanni di Vita 1445-ben befejezte.

A C-idomú csigásdíszű rács jeles példája olasz földön a bobbíói kolostor vasrácsa. Átlósan egymást keresztező rudakból készültek leggyakrabban az ablakrácsok.

Németországban a XIV. századból alig maradt fenn jelentékenyebb kovácsolt vasrács. Művészi értékű munkák leginkább a XV. században készültek. A lüneburgi Szent Mihály templom és hildesheimi székesegyház rácsának egyszerű alakja elárulja korai (XIV. századi) származását. A konstanzi dóm négyzetekre osztott, egyszerű, leveles díszű rácsa is a XIV. században készült.

Az átlósan egymást keresztező rudakból alkotott rácsozat legszebb példája a karlsteini vár kápolnáját díszíti. A rács alsó részén nincsen semmi dísz, felső részét azonban az osztott, csúcsíves ablakok mintájára készült oromzatok koronázzák. Ez az átlós rácsozat-alak ismétlődik a XV. században, a mint azt a kölni székesegyház egy-két rácsa, a konstanzi monostor-templom és a strassburgi székesegyház keresztelőkútjának rácsozata igazolja. Legszebb példája 1495-ben készült és a magdeburgi dóm két nyugati tornya között Ernst érsek sírkápolnáját zárja el (113. kép). Az egymást derékszögben metsző és egymáson átfűzött rudakból álló rácsozat függélyes, karcsú tornyocskákkal ékesített oszlopokkal van szakaszokra osztva, fent gazdag ívsoros friz zárja le, az oszlopok felső végén ferdén állított címerpajzsok ékeskednek. A rácsozatot helyenkint körbefoglalt rozetták élénkítik. A gondosan készült részletek mesterük lelkiismeretességét és a mesterségben való jártasságát hirdetik.

Német
rácsok.

14. Szentségház
kovácsolt vasból.
Feldkirch.

Az augsburgi szent Ulrik templom egyik kápolnájának rácsos két-szárnyú ajtaján (1470 táján) a gótstílusú szövetekről is jól ismert, hullámosan határolt mezőket alkalmazta mestere, melyekbe négyes karély

közé liliomalakban végződő csillagidomok vannak foglalva. A hall-i (Tirol) plébániatemplom Waldstein-kápolnájának szép rácsa is ebbe a csoportba tartozik. Hajlott vonalú, keresztrózsás oromzatokkal ékes koronázó része gazdag hatású. Ugyane templom csigás és hullámos indájú rácsos kapuzata (1500) természetet utánzó végeivel már a későgót művészet alkotása. A kovásművesség egyik remeke a schleswigi dóm szentélyrácsa, halhólyagidomú tagozataival elárulja késő gót jellegét. A csomópontokat remekül kovácsolt bogáncsleveles rozetták fődik, fent delfinekkel ékesített fríz fut végig, e fölött gazdag leveles csokrok koronázzák a pompás hatású rácsozatot. Nem egy rácsozat hatását emelte az élénk színezés, melynek azonban mai napság legtöbb helyen csak gyér nyomait találjuk. Az 1495-ben készült egisheimi rács, jelenleg a kolmári múzeumban, még jól megőrizte középkori élénk színezését.

Angliában az ebben a korban készült rácsok különböző hatásról tanúskodnak. Nagyjában három csoportba sorozhatók, eltérő alakításuk szerint. Az első csoportot az építészeti formák jellemzik, a második csoport rácsai — az olasz rácsok példájára — lóherlevél-idomokból vannak összetéve, a harmadik csoportba függélyes rudakból és a többé-kevésbé gazdag koronázórészből alkotott rácsok tartoznak.

Angol
rácsok.

15. Kút, kovácsoltvas koronával.
Antwerpen. 1470.

Az első csoport legkiválóbb képviselője a windsori Szent György kápolnában látható rács, mely egykor IV. Edward király sírját díszítette. A műtörténetírók megegyeznek abban, hogy ez a jeles mű német-

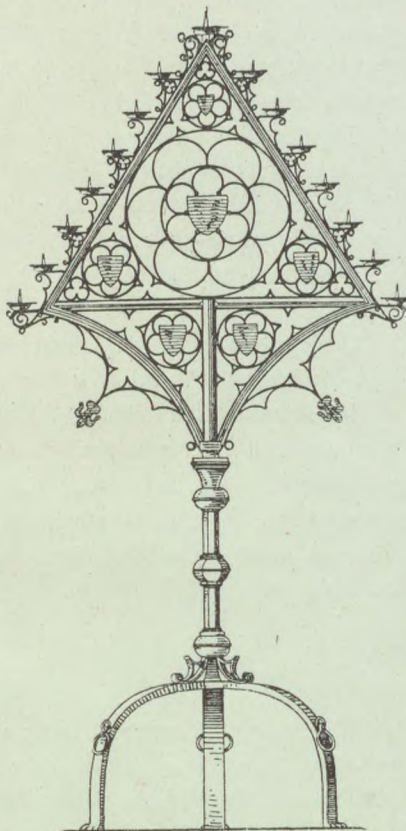
alföldi mester munkája. Jellegzetesen angol tagozású a westminster-apátsági templom V. Henrik kápolnájának osztott ablak mintájára 1428-ban készült rácsa. Mestere a londoni Roger Johnson volt. Az olaszos típus képviselői találhatók a chichesteri és a salisbury-i székesegyházban. A harmadik csoport jellemző vonásait Canterbury székesegyházában két sírrács egyesíti magában. Az erőteljes, szépen tagolt rácsozatot pártázat koronázza. Ide sorolható Ely székesegyházában az egyik kápolnát elzáró rác és a cambridgei S.-Johns College sírrácsa.

A spanyolországi munkák leginkább a délfraanciaországiakkal vannak rokonságban. Első pillanatra is feltűnik e rácson a függélyes rudak sűrű volta és a koronázórész gazdagsága. Építészeti formákat csak helyenkint mutatnak. Jellemző példákat találunk a barcellonai székes-egyházban. Ezek a kápolnarácsok mind a XV. század közepéről valók és egyesítik magukban az előbb felsorolt tulajdonságokat. Művészi szempontból felette áll az előbbinek a saragossai San Pablo templom egyik kápolnáját elzáró rác. Spanyolország általában a nagyméretű rácok hazája. — A pamplonai székesegyház Capilla Mayor-át elzáró rác pl. 10 m magas. Ilyen rácokat találunk Burgos, Leon, Palencia és Toledo székesegyházaiban is.

A rácsozatokhoz hasonlóan alakították a gyakran elég gazdag hatású ablakrácsokat is. A faltól elálló, sűrű, erőteljes rácok arról tanuskodnak, hogy a spanyol lakását ugyancsak őrizte. Ezekre nem egy XV. századi példát találunk Salamancában és Geronában. A salamancai Casa de las Cochas sűrű, oromzatokkal, feliratokkal, címertpajzsokkal és csavart rudakkal ékített ablakrácsai teszik érdekessé.

Az önálló vasművek közül a tiroli Feldkirch plébániatemplomának kovácsoltvas, tornyos, 8 m magas szentségháza (114. kép) érdemel említést, mely a XVI. század elején készült s a melynek hatszögletes alsó

Spanyol
rácsok.

16. Tenebre gyertyatartó. Osnabrück.

Szentség-
házak és
kúttak.

részből a négyszögletes toronyvégződésbe az átmenetet oromzatok és saroktoronyocskák közvetítik mesteri módon. Kár, hogy ezt az érdekes és ritka művet 1655-ben szöszékké alakították át. Rajzunk eredeti alakjában ábrázolja.

A kutak felett emelkedő kovácsolt vasműveknek, a melyek néha kútházakká, vagy pedig valóságos koronává alakultak, legszebb példái Belgiumban és Franciaországban találhatók. Az előbbi országban az antwerpeni dóm közelében álló csodás alkotást — melyet képen is bemutatunk — sok ideig Quentin Massys művének tartották, biztosabb, hogy Joost, vagy Jan Massys volt az 1470-ben elkészült mű mestere. Részletes leírását a 115. kép feleslegessé teszi.

Egyszerűbb kútállvány disziti a párisi Cluny-múzeum udvarát.

Jóval gazdagabb és nagyobb az a XV. századbéli kútállvány, mely a nantes-i hercegi kastély udvarában emelkedik. Hajlott ívben összefutó, lugasalakú kupolája virágcsokorban végződik.

A kútállványok egyszerűbb példája látható a beaune-i kórház udvarán.

Az egyház és a mindennapi élet más nehéz és ügyeskezdő mestert igénylő feladatokat is adott e kor vasműveseinek.

Ide sorozhatók a csillárok, fali karok, gyertyatartóállványok (116. kép), a gyertyatartók, keresztelőkút födelét emelő gyámok, függő lámpások, toronykeresztek, a melyekkel külföldi székesegyházakban s középkori templomokban nálunk is sűrűn találkozunk, jöllehet ezek javarészt a rozsdá, a gondozatlanság elpusztította, de anyaguk kevésbé értékes volta miatt is sok kallódott el.

III.

A
renaissance
és a barokk
kor.
Itália.

A renaissance korában is az építészet nyomában és részben ennek szárnyai alatt fejlődnek a kisebb művészetek. Az átmenet egyik stílustól a másikhoz fokozatos és nem pillanatnyi; eleinte csak kisebb-nagyobb jelek árulják el az új stílust, míg végül a kialakulás teljessé lesz. Naív báj és eredetiség jellemzi gyakran ez átmeneti alkotásokat. Ilyenek a korai renaissance vasmunkái is.

A renaissance kori kovácsolt vasmunkák mesterei nem támaszkodhattak antik mintákra, mert mint láttuk, művészi szempontból az antik világ e téren jelentékenyvet nem alkotott. Így nekik az építészetben kialakult formákat kellett felhasználniok, a mit Olaszország ez időbeli kovácsolt vas termékei tényleg igazolnak.

Az antik formavilág diszítésének egyik legkedveltebb eleme, az akanthus-levél, jut megfelelő szerephez, melyhez csigás indák és egyéb elemek járulnak.

Toscanában és Felső-Olaszországban termettek az új stílus legszebb virágai, itt készültek — az új palotákra — a legszebb kovácsvasmunkák. A régi, rusticás paloták szép díszai azok a karikák, fáklya- és zászlótartók és lámpások, melyeket a XV. század kovács-mesterei páratlan leleménnyel és technikai ügyességgel hoztak létre. Legismertebb és talán formatökélyre is a legkiválóbb a firenzei Strozzi-palota zászlótartója (117. kép) és saroklámpása (118. kép). A firenzei hírneves mester, Niccolo Grosso (másképp Caparra) alkotásai ezek, mint a Palazzo Guadagni és a Palazzo Riccardi hasonló vasművei is. A homlokzatok alsó részén sorakozó vasgyűrűkhöz kötötték az érkező lovasok lovaikat. A sarkokat fáklyatartók és kihajló, szarvalakú végződésekkel koronázott, konzolon nyugvó lámpások ékesítik. E szarvalakú nyúlványokra akasztották az égő szurkos koszorúkat. Az alatta levő hatszöges házikó csak díszül szolgált, később azonban ebből fejlődött a csukott, konzolos lámpás. A Palazzo Gondi és a Palazzo del Turco vasműveinek mestere, 1500 táján a Caparra alkotásait vette mintául, de már azt a művészi fokot nem tudta elérni. Felemlítjük még a Palazzo Grisoli griffalakú és a sienai Piazza Postierla sárkányfejes zászlótartóját.

A rácsokon az eddig szokásos négyes karély helyébe más idomok lépnek, de a szerkesztési elv eleinte ugyanaz marad; ugyanis egyező, vagy csak kevéssé eltérő idomok töltik ki az erős keretektől határolt teret. Trébelt munkát alig találunk ezeken a rácsokon, a kovácsolt csiga-idomot azonban igen gyakran használták. Ez utóbbi formák különösen jellemzőek a velencei rácsokra. A piacentai Palazzo Farnese lépcsőházának kapurácsa csigás indáival más csoporthoz tartozik. Ezek mellett az egyszerű, függélyes rúdvasakból szerkesztett rácszat is előfordul (Bologna, Capella di san Domenico). De azért gazdag tagozású és néha bronzdiszítésekkel élénkített rácsokat is találunk, leginkább templomokban. Legkiválóbb ilyen példa a késő renaissance időből a páviai Certosa szentélyrácszata (XXI. melléklet). Itt a bronz szinte túlsúlyban van a vas felett, ez utóbbi inkább a szerkezeti részt alkotja. E remek művet Torecchio prior rendeletére Francesco Villa tervei szerint Pietro Ripa készítette 1660-ban. A félkörös záradékrácsok erőteljes vasrudakból készülnek, legtöbbször legyezős osztással. Jeles példák találhatók a lucca-i Palazzo Orsettin (XVI. sz.) és más palotákon ugyanott. A bolognai Palazzo Bevilacqua csigás C-idomokból alkotott erkélyrácsa inkább a velencei rácsok csoportjába tartozik.

Az Olaszországban kialakult renaissance művészet a vasművesség terén főleg Spanyolországban hoz létre kiváló alkotásokat. Leginkább a XVI. században készültek azok a hatalmas templomi rácsok, melyeken gyakran bronzból és domborított bádogból valók a díszítő részek. Gazdag, széles fríz — esetleg két-három, sőt négy sorban is — a

Spanyol-
ország.

rácsozat fődíszé. A függélyes rácsrudak baluszterszerűen vannak alakítva. A fríz feletti részt szintén gazdag oromdísz koronázza. Észak-Spanyolország vasrácsai erőteljesebbek, a kovácsolt jellegnek jobban megfelelők, mint a déliek. Előbbiekben a gót korszakbeli hagyományok folytatódnak, utóbbiak kizárólag az új renaissance művészet szülöttei.

17. A firenzei Strozzi-palota zászló-tartó vasa. XV. század.

Ezek viszont könnyedebbek és finomabbak, és a bronz-formákra emlékeztetnek. Gyakori motívumuk a címerpajzs.

Az Amerikából áradó gazdagság a művészet terén is éreztette hatását. A hatalmas templomi rácsok a legkiválóbb alkotások a vasművesség terén. Ezek a főhajóba nyúló kórust és a főszentélyt (Capilla Major) határolják. Ezt az elrendezést csakis a spanyol székesegyházakban találjuk meg. Vanak 12—14 méter magas rácsok is. Hasonló rács zárja el a hajókhoz csatlakozó kápolnákat is. A gazdag frizekben felhasználták e kor mesterei a renaissance stílus díszinek minden elemét, és emberi, sőt állati alakokat is gyakran szerepeltetnek. A gazdag hatást színezés és aranyozás is többször fokozza. Ez a páratlan gazdagság és a munka tökélye csodálatot ébreszt. A spanyolországi vasművek mesterei — kik közül többnek a nevét is ismerjük — megérdemlik bámulatunkat. A legjobb munkák többnyire 1525 előtt keletkeztek. A barcellonai székesegyház gót stílusú rácsát már más helyütt említettük (223. lap). A cuenzai székesegyház szentélyének rácsa (13,5 méter magas) csavart rudakból áll, melyek két helyen gyermekalakos frizzel vannak vízszintesen tagolva. (119. kép.)

A rácsrudak aranyozottak, a frizek színesek. Ez a rács Hernando de Arenas műve és 1517-ben készült. Nemes arányukkal és mérsékelt gazdagságukkal tűnnek ki Francisco de Salamanca mesterművei: a salamancai székesegyház csodás vasrácsai (1518—1533.). Figyelemre méltó művészi alkotás a burgosi székesegyház északi kereszt-hajójához csatlakozó lépcsőzet rácsos korlátja. Cristobal Andino e remek-

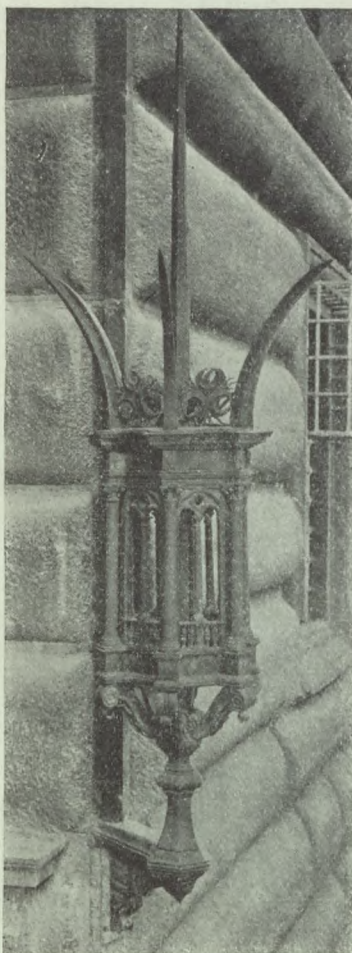

művét 1519—22. Diego da Silve rajzai után készítette. A templomi rácsok közül még a granadai székesegyház gazdag alakítású rácsa érdemel figyelmet. A rajta levő felirat tanúsága szerint az Bartolome mester alkotása, mely rendszerében rokon a többiekkel és 1520 táján készült. Spanyolországban a felsoroltakon kívül még több hasonló rácsozat található, de ezek művészi értékre nem vetekedhetnek a már említettekkel.

A szép kovácsolt vas ablakrácsok nagyszámú példáit találjuk déli Spanyolországban. A rácsozat síkja kiáll a homlokzat síkjából és függélyes rúdjai sűrűn sorakoznak egymás mellé. A legszebb ablakrács Sevillában az ú. n. Pilátusházon látható. Függélyes rúdjai balusteralakúak s két sorban csoportosulnak egymás felett: az alsók egyszerűbbek, a felsők gazdagabbak. A rácsozatot felül domborított címerpajzsos angyalalakokkal és sárkányokkal diszített pompás orom koronáza.

A felsorolt művek mind a XVI. sz. alkotásai. A XVII. század már szegény ily nagyméretű kiváló vasművekben. Nem voltak oly nagy mesterek és hiányzott az anyagi erő. A XVII. század vasművesei inkább kisebb méretű tárgyakon jeleskedtek: így kisebb rácsokat (Cluny-múzeumban, Párisban), ajtókopogtatókat és eszközöket készítettek.

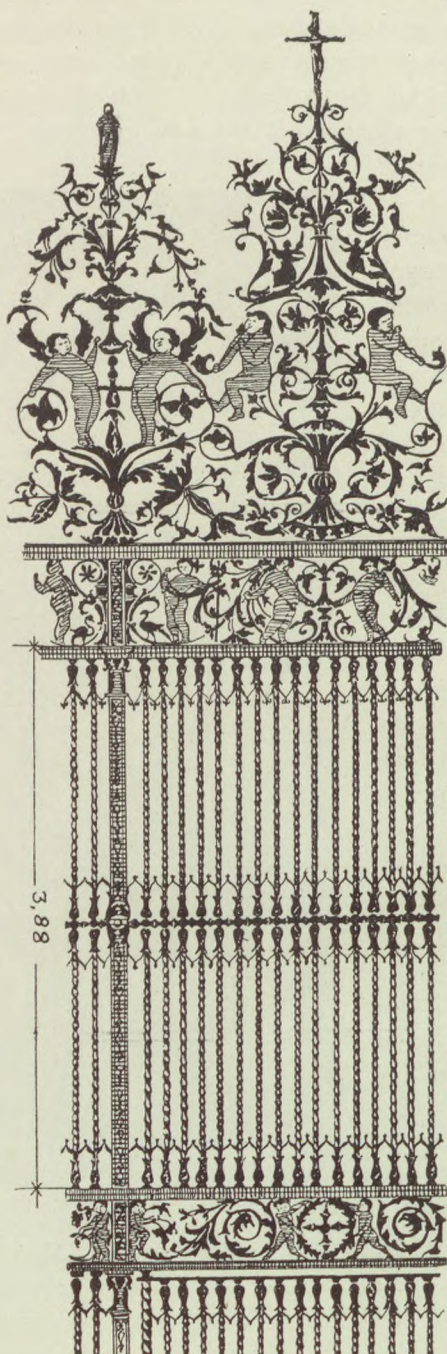
Sajátos és figyelemreméltó alkotások a kovácsoltvas szószékek is. A lugo-i székesegyházé egyszerű rúdvasakból készült, az avila-i székesegyház két szószéke már jóval gazdagabb. Az egyik (az epistolaoldalon) — a mint a formái is igazolják — régebbi; valószínűleg a XVI. század elején keletkezett. Az evangeliomi oldalon álló 1525-ben készült s a korai renaissance stílus jellemző formáit tünteti fel, a melyek a rácsokat is diszítik. Ezek mestere Juan Francés volt. Az ajtóvasalások Spanyolországban nem pántosak és többnyire egyszerű formájúak, iparművészeti szempontból jelentéktelenek.

18. A firenzei Strozzi-palota saroklámpása. XV. század.

Francia-
ország.

19. A Capilla Major rácsa a cuenzai székes-
egyházban. 1517.

Franciaország iparművészetében a renaissancét olasz mesterek s ezek közt nem kisebb művész, mint Benvenuto Cellini, honosítják meg és így alighanem a vasművesség is olasz nyomokon haladt, de a XVI. századból kiváló rácsmunka itt nem maradt fenn. Csak számadások őrizték meg néhány kiváló francia mester nevét, mint a minő Anthoine Morisseau és Mathurin Bon volt. Az első Párisban, a második St. Germain-en-Laye-ben dolgozott.

A XVII. század első felében készült a párisi Louvre néhány erkélyrácsa. Ezeken a munkákon a régi római domború akanthus-leveles márványdisztés motívumai érvényesülnek. Különösen áll ez a Louvre-múzeumban az Appolo-teremhez és a bronzok terméhez vezető ajtó gazdag kovácsoltvas-rácsára vonatkozólag, mindkettő Jean Marot tervei szerint eredetileg a St. Germain en Laye melletti Maisons Sur Seine-kastély számára készültek. A kétszárnyú ajtót rozettás és körösdíszű keret veszi körül, belső mezőjét pedig gazdag akanthus-leveles és csigás indadísz tölti ki, mely ovális, mercurbotot és virágcsokrot ábrázoló emblemát fog közre. A vízszintes szemöldökpárkány feletti záradékrács kerete hasonló az ajtószárnyakéhoz, belső mezőjét közepén szárnyas és szakállas herma tölti ki, melynek akanthus-leveles alsó része

két csigás indában végződik; két oldalt kedves gyermekalakok a herma feje fölött koronát tartanak. A másik ajtó koronázó része hasonló s mind a kettő valódi mestermű, mely finomsága tekintetében a legjobb bronzmunkákkal versenyez. Ebbe a korba tartozik még a versaillesi kastély — XIV. Lajos hatalmas alkotásának — előudvarát határoló rácsozat hatalmas két szárnyú kapuja. Az egyszerű díszű kapuzat felső részét gazdag címeres oromdíszt koronázza. — E rácsozat 1680 táján készülhetett.

A francia mesterek ez időben is nagy gondot fordítottak az ajtókopogtatók, záruk, kulcsok és kulcslyukpajzsok alakítására és díszítésére. Ezeknek a tárgyaknak legnagyobb része ma a múzeumok féltett kincsei közt foglal helyet. Legtöbbször monogramokkal, jelvényekkel vannak díszítve, de találunk alakos dísz is, mint a Cluny-múzeum egyik kulcslyukpajzsán. Különösen a kulcsok készültek néha az ötvösműveket is megszégyenítő finomsággal, de nem köznapi használatra, hanem inkább mesterremeknek. A záruk felületét nem domború, hanem bevéssett díszítés borítja, mely torzalakokkal élénkített indadíszből áll.

Angliában a kovácsművesség a renaissance idejében kevés figyelemre méltót alkotott. Említésre érdemes elsősorban Ely székesegyházának nyugati kápolnájában az a szép vasrács, mely a XVI. század első felében készült. Több, de jóval egyszerűbb rácsot láthatunk más székesegyházakban is. Művészi értékű vasművek csakis a XVII. század

20. Német renaissance kovácsolt rácsajtó. Spital a/D. XVI. század.

Anglia.

végén, a francia Jean Tijou kezéből kerülnek ki. Az ő alkotásai már a barokk korszak termékei. A fennmaradt kisebb vastárgyak jórésze a XVII. századból való s legszebb példái a londoni Victoria and Albert múzeumban láthatók. A záruk síma felületét applikált, domború, áttört diszítések élénkítik.

Német-
ország.

A XVI—XVII. századbeli kovácsolt vasmunkákban Németország a leggazdagabb. Viszont talán sehol sem élnek oly soká a középkori formák, mint éppen itt, a hol lassanként azonban szintén diadalmaskodott az új stílus. A kovácsvas előállítás a renaissance korában egyre könnyebb és tökéletesebb lett. Így a rúdvasat már nem a kovácsműhelyben, hanem vashámorokban készítik, különböző méretben. Leginkább rácsokat készítenek a német mesterek kiváló ügyességgel és technikai készséggel, többnyire hengeres rúdvasból. Gazdag hatásra törekednek és ennek egyik eszköze az átfűzés. Ez azonban technikailag is nagy ügyességet feltételez; mert az izzó, tehát hajlékony, vasrudat kell a rúd más helyén kitégítve nyíláson átfűzni, oly módon, hogy hajlása a kívánt rajzot adja (120. kép). Ezenkívül a csigás indák, virágok, levelek, címerek és maszkok a rácsozat diszitményei. A rács felső részét pedig hasonló elemekből álló, szabad oromdísz koronázza.

A németországi rácsozat legtöbbjének rajzát Peter Flötner arabeszkjei és a kaligraphusok egymásba fonódó cikornyái befolyásolták.

A német vasművesség jelesebb emlékeinek keletkezési idejét — sőt a mester nevét — is többnyire ismerjük. Nagyon szép vasrácsokat láthatunk Augsburgban. Az Ulrich-templomban levő Fugger-síremléket övező rács alapmotívuma a két szembeállított S-idom. Hans Metzger (1588) volt e kiváló mű mester. Az Augustus-kutat övező vaskorlát a nemes egyszerűségű, függélyes rúdvasakból alkotott rácsozat jeles példája s a heilbronni Georg Scheff műve 1594-ből. A boroszlói Mária Magdolna-templom keresztelő medenczáját övező pompás nyolczszögű rács 1576-ban készült és mester Simon Laubener volt. A müncheni St. Michael-templom kápolnájának ízléses rácsa a függélyes rudak és az S-idomok összetételéből keletkezett (121. kép). A freibergi ferencziek kolostorának kiugró ablakrácsa pontos és ízléses rajzával tűnik ki. A XVII. századi alkotások vajmi keveset különböznek az előbbi század emlékeitől. Ez időből Augsburgban az Anna-templom, a székesegyház és az Ulrich-templom, Nürnbergben a városház kapuja 1617-ből, a Lorenz-templom s még más városok is szolgáltatnak jeles példákat.

Ausztria.

A német vasművességgel rokon alkotásokat találunk Ausztria területén. Elég, ha az innsbrucki templomban I. Miksa császár sírját övező gazdag rácsozat 1572-ből s a prágai dóm sír-rácsát említem. Mindkettő a prágai Jörg Schmidhammer mester alkotása.

A rácsos ajtók közül említésre méltó a schleswigi székesegyház egyik kápolnájának fent félkörű zárású 2,5 m. magas ajtója. A felülvilágító rácsok jeles példája található a majnamelletti Frankfurtban, melyen a fűzött rudas diszítés csigás indákkal párosul, közben egy-egy emberi alakkal.

A kovácsoltvas-művek legkedvesebb példái közé sorozhatjuk a rácsos kútházakat. Több jeles ilyen kútház van Ausztria területén. A használt formák egyeznek a rácsokon látottakkal. A neuhausi kastély kútháza kőből faragott sokszögű káva felett emelkedik, felső része sisakszerűen hajlik össze. A grafeneggi várkastély kerek kútháza 1570-ben készült. A prágai Kleine Ring nyilvános kútja 1560-ból, egyszerűbb az előbbieknél. A jeles vasmunkák nagy tömegéből természetesen csakis a legkiválóbbat soroltuk fel. Ezenkívül még néhány különleges vasmunkáról kell megemlékeznünk. Ide sorozható a stájerországi Rothenstein várában díszlő vaskályha (122. kép), mely 1670 táján készült s gazdagon színezett és aranyozott mű. Helyenként középkori példára, vasalással borított ajtók is találhatóak; de többnyire csak olyan helyen, a hol erős, biztos ajtóra volt szükség. Ilyen ajtót láthatunk Horby (Seeland) templomában 1567-ből. Az átlósan egymást keresztező bordás pántokon a keresztezéseknél félgömbös gombok vannak, a közbeeső négyszöges mezőket stilizált virág tölti ki. Az olmtzi könyvtár keretelt vasajtóját vízszintesen, függélyesen és átlósan elhelyezett nagyobb s közben csigásan lendülő kisebb akanthuslevelek tagozzák. Ez az ajtó a XVII. század második felében készülhetett. A XVI—XVII. században előszeretettel készítettek kovácsolt vasból kisebb tárgyakat: zárat, kulcsokat, ajtókopogatókat, csengetyűállványokat, ládikákat, gyertyatartókat is. A sarokpántok ez időben nem oly gazdag alakításuak, mint a gót korszakban. Ezek helyett pompásan diszített zárat kötik le az e korbéli ajtókon, bútorokon figyelmünket. Az ilyen kisebb német vasműveken egy új diszítés lép fel s ez a maratás. A zárat pajzsidomú alapelemének felülete legtöbbször ily módon van diszítve. Leginkább Dél-Németországban maradtak fenn szép példák, melyek jórésze ma a nürnbergi Germán-múzeumban, a müncheni nemzeti és a berlini iparművészeti múzeumban látható. Azok közül, a melyek eredeti helyükön maradtak,

21. A müncheni Szent Mihály-templom kápolnarácsa. 1528.

megemlítjük az augsburgi városház egyik ajtajának vasalását. Az 1620 táján készült vasalások mestere a heilbronni Georg Scheff volt. Rokon e munkával az ulmi monostortemplom és a kórháztemplom néhány vasalása.

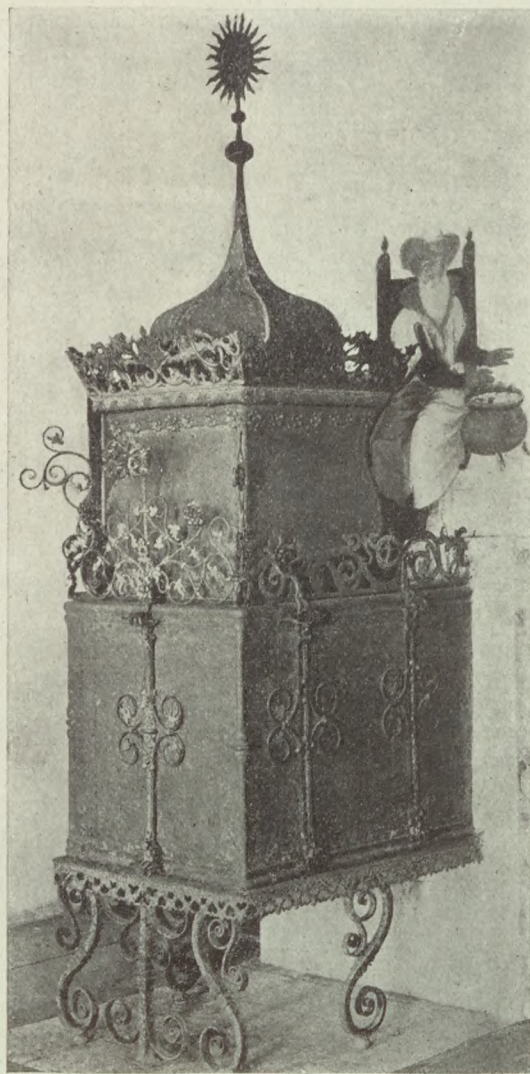
Pompás kovácsvasmunka a münsteri városház egyik termének a XVI. század végéről való csillárja. Az áttört nagy kerek koszorúból hajlott vonalú, csigás díszű karok ágaznak ki.

A kovácsmesterek kedvelt tárgya az üzleti czégér. Különösen a czégértartó kar készül díszesen. Egyszerű, de ízléses példa erre a ratzeburgi kovácsok és lakatosok szállójának czégére.

*

A XVIII. század elején a barokk stílus már teljesen kialakult s a csigavonal és az akantusz-levél a főszerep alkotásain. A vasművesség ekkor leginkább az építéset szolgálatában áll és főleg kastélyok számára készülő kerítésrácszatok és kapuszárnyak foglalkoztatják.

Az építészeti alkotásokon fellépő gazdagság a vasműveken is érvényesül és az e korbéli mesterek csodás technikai kész-

A francia barokk.

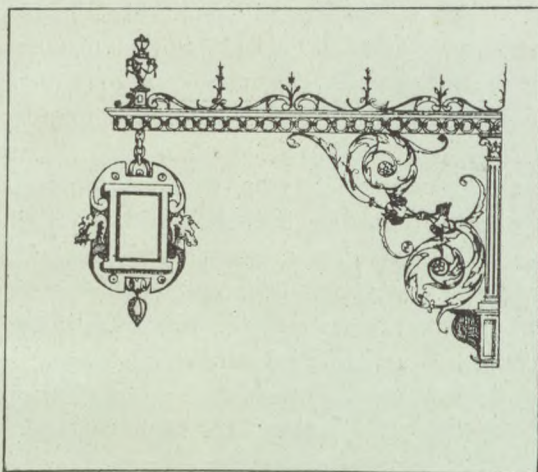
22. Kályha a Rothenstein-kastélyban Admont mellett. XVII. század.

ségéről tanuskodik. A gazdagságra való törekvés eredménye a nagy méret is. A renaissance átfűzött vasrácsain alkalmazott hengeres rúdvas helyett a négyzetest használják és az átfűzést az egymásra lapolások és tagozott vasból készült gyűrűs kapcsolások helyettesítik. A míg a renaissance

rács mindkét oldala egyező volt és egy síkban helyezkedett el, addig a barokk rácsozaton elő- és hátlapot különböztetünk meg és a levelek s a csigás díszek kidomborodnak a rácsrudak síkjából. A század elején e rácsozatokon a főelrendezés még symmetrikus, később azonban szabadabb, hogy azután a század második felében, az antik hatás alatt ismét visszatérjen a szigorubb formákhoz. A barokk mesterei előszeretettel használnak föl a természetnek megfelelően alakított virágdíszeket is, még pedig leginkább csokrok és füzők alakjában. A kapuzatokat hatalmas koronákból, címerekből és ezeket övező egyéb díszekből álló oromzatok díszítik. A kapuzatokat erős kőpillérek, vagy kovácsoltvasból készült pillérek fogják közre, ez utóbbiakat S-alakú csigás támasztó tagok szilárdítják. A zárak, vasalások és más kisebb tárgyak háttérbe szorulnak és művészi szempontból alig számítanak.

Franciaországban a XVIII. században, sőt már az előző században is tervező-, rajzoló- és a gyakorlatban működő kovácsmesterek rézmetsetű mintalapokat adtak ki, melyek rácsozatokat, czégértartókat

23. Czégér, Jacques Androuet, Du Cerceau, metszete után. XVII. század.

(123. kép) erkély- és ablakrácsokat, kulcsokat és egyéb vasműveket ábrázolnak. Ezek a minták igen nagy hatással voltak úgy a francia, mint a német és angol vasművesség fejlődésére, másrészt Franciaországra vonatkozólag azért is fontosak, mert a forradalom elpusztítván a szebbnél-szebb vasművek jórészét, a fejlődést inkább ezeknek a rajzolt ábrázolásoknak a fonalán követhetjük.

A legfontosabb idevágó munkák egyike: Daniel Marot 1712-ben Amsterdamban kiadott *Nouveau Livre de Serrurerie* című műve (124. kép). Rajzai a XIV. Lajos korabeli stílus formáit tüntetik fel. Hat lapon kapuzatok, rácsok, lépcsőkorlátok, erkélyrácsok, kulcslyukpajzsok és kulcsfejek vannak benne ábrázolva. A francia vasművek fejlődésére nagy befolyást gyakorolt Robert de Cotte udvari építész. Az ő hatása érezhető Louis Fordrin lakatosmesternek 1723-ban megjelent rajzain is. A XV. Lajos korabeli formák élénkülnek meg Jacques François

Blondelnek 1738-ban megjelent: *Distribution des maisons de plaisance* című művében. 1740 táján adta ki Gabriel Huquier a rokokó korszak legjelesebb könyvét. Hatvan lapon, gazdag sorozatban mutat be változatos tervezeteket. A kisebb és nagyobb csigavonalak uralkodnak C. E. Briseux tervezte rácszatokon, ezeket Babel metszette rézbe. E mintalapok 1752-ben és 1761-ben jelentek meg. A legkiválóbb munka e téren Jean Lamournak (1698—1771), Lescinszky Szaniszló, lengyel király udvari lakatosának könyve. Az ő kovácsvas művei, a Szaniszló-tér csodás rácszatai, Nancy városának még ma is legszebb díszai.

A Louis XVI. stílusú tervezetek legnagyobb mestere Jean François Forty, a ki csakis tervrajzokat készített. Tizennyolcz lapon ablakrácsokat, erkélyeket és lépcsőkorlátokat ábrázol mintalapjain. E tervezetek nyugodt, emlékszerű hatásuk. A levél- és virágfüzéreik elmaradhatatlan és jellemző díszai rajzainak. A classicizáló irány 1760 táján kezdődik.

A fennmaradt emlékekből felsoroljuk a troyesi Hôtel Dieu rácskapuját (1730—40), ez Pierre Delphin műve; a sensi érseki palota udvarát határoló rácsot és szép címeres kapuzatát. A XVI. Lajos korabeli kovácsvas-munkák legszebb példája a Petit-Trianon lépcsőkorlátja Versaillesban, mely a hasonló rendeltetésű legkiválóbb bronzművekkel vetekszik. A Grand-Trianon északi terraszának a compiègne-i kastély és a párisi Ecole militaire lépcsőjének korlátja érdemel említést. Ez időből való az Ecole militaire előudvarának és a Palais de Justice udvarának hatalmas és nemes egyszerűségű kapuzata. Egy jellegzetes XVI. Lajos korabeli ajtózárat 125. képünkön mutatunk be.

Anglia.

A hanyatló angol vasművességet a francia Jean Tijou, Christopher Vren-nek, a Szent Pál templom építőjének jeles munkatársa, keltette új életre. Elsősorban a Hampton Court-kastély és a Szent Pál-templom részére dolgozott. 1693-ban jelent meg nagy műve: *Nouveau livre de Desseins — A new Book of Drawings* — címen Londonban. Hatása azonban nem volt tartós. Halála után az angol mesterek visszatértek az egyszerű, legtöbbször igénytelen, de az angol léleknek megfelelő alkotásokhoz. Pompás munka az oxfordi »Clarendon Press« rácsos ajtaja (126. kép).

Olasz-ország.

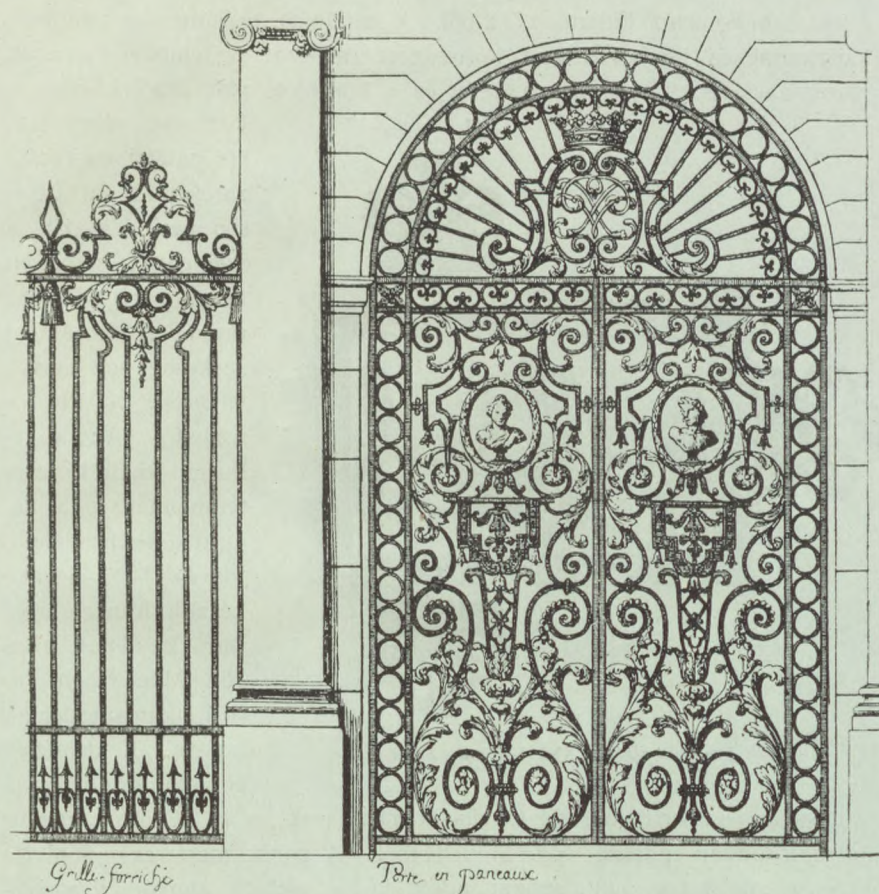
A francia befolyás a barokk korában Olaszországban is érvényesül, a mi főleg a rácsos kapuzatokon a formák elosztásában jut kifejezésre. A pompás hatású rácsok nem egy példáját találjuk meg Velenczében és Páduában. Jellemző vonása a korai olasz-barokk rácsoknak, hogy azok síkdiszítványok és leginkább csigas indákból vannak összetéve. Jó példa erre a piacenzai S. Sisto-hoz vezető kapuzat, 1700 tájáról, a Casa Grandi előcsarnokának vonalas díszű rácszata ugyanott és a római Pietro in Vincoli templom előcsarnokának kapuja. A francia formák ismerhetők fel a velencei Palazzo Pisani rácsos kapuján.

A vázákcal, koronával és monogrammal ékes kapuzat a legszebb olasz-barokk vasmunka.

Talán sehol sem maradt fenn oly nagyszámú és művészi értékű vasmunka, mint Németországban. Ezek közt a legkiválóbb helyet a rácsozatok foglalják el. Francia példára a német fejedelmek is kastélyo-

Német-
ország.

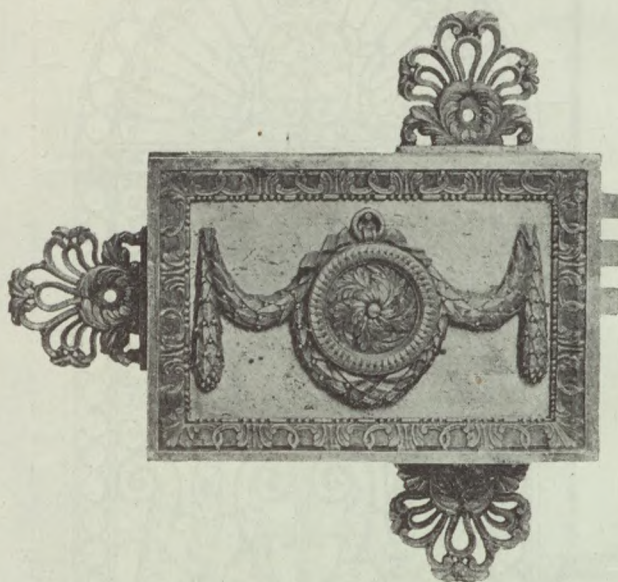

24. Kapu- és kerítésrác rajza. Tervezte Daniel Marot. 1712.

kat építenek, a hol a vasművesek szép feladatokhoz jutottak. Jellemző elemei e munkáknak az akanthus-leveles lomb- és csigás indadisz (Laub und Bandelwerk). Ezek a formák az 1715—45. közötti időben uralkodnak. A század közepén a rokokó formák lépnek előtérbe, majd a hetvenes években a klasszizáló irány jut uralomra. Berain és Marot metszeteinek hatása talán itt még nagyobb, mint Franciaországban; az ezekből eltanult formák mesterien olvadnak össze a hazai talajban nőtt formákkal. Dél-Németországi és Ausztriái ez időben

a vezető szerep. A francia modorú és legtöbbször világi rendeltetésű rácsok mellett elég gyakran találkozunk ú. n. perspektívás rácszatokkal. Ez a forma már a késő renaissance idejében is használatos. Leginkább templomok hajóiban használták ezeket az ízlés szempontjából kifogásolható rácsokat, vagy a szentély, vagy kápolnák, vagy pedig a hajók elzárására. Az ilyen rácsoknak egyik legjelentékenyebb példája az augsburgi Ulrich-templomban látható 1712-ből. A hatalmas, hullámos vonalú párkánnyal és lombdiszítéssel koronázott rácszat a templom nyugati részét zárja el. Az alapzat, a keret és a koronázó rész fából készült, a

25. Francia ajtózár XVI. Lajos korából.

közbeeső részt távlati hatású vasrácszatok töltik ki. Teljesen vasból készült a weingarteni templom hasonló rendeltetésű rácsa. A konstanzi székesegyház barokk vasrácsa is ide sorozható. Az augsburgi Szent Kereszt templomában, a bejárat közelében felállított és 1741—44-ben készült francia modorú hatalmas, rács Joh. Mih. Hoch városi lakatosmester alkotása. A délnémet rokokó stílus kiala-

kulásában az oroszlátrész Cuviliès-t illeti meg, a ki 1725-től kezdve a bajor udvar építésze volt Münchenben. A párisi mesterek mintájára ő is rézmetszetes mintalapokat adott ki, a melyek alapján Franciaországból behívott mesterek, majd ezeknek német tanítványai dolgoztak. De a míg a francia munkákon a levéldísz többnyire domborított bádóból készült, addig a német mesterek tömör rúdvasból kovácsolták e díszeket.

A barokk és rokokó vasművesség középpontja ez időben Würzburg volt. Joh. Georg Oeg (1703—80) mester volt az, a ki a kastély és a park legkiválóbb kapuzatait és rácszatait kovácsolta (1741). A rácszatok jó részét 1821-ben eltávolították és pedig azt a részt, mely az előudvart határolta. Így tehát csak a kastély kertjéhez és a Rennweghez vezető kapuzatok maradtak meg.

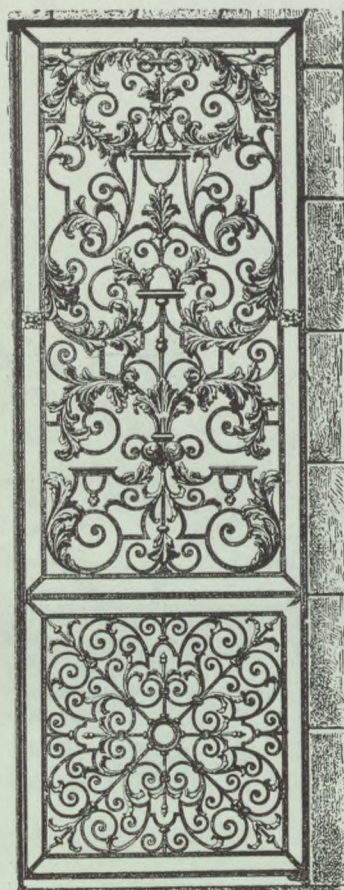

Méltán sorakoznak e hatalmas alkotásokhoz a bécsi Belvedere Ausztria. (1720 táján) rácsos kapuzatai (XXII. melléklet), a Morva melletti Schlosshof kastély rácsozatai, kapui és lépcsőkorlátja. E vasmunkákat állítólag egy holicai lakatosmester készítette. Bécsben egyébként is több jeles vasmű látható. A régi városház udvarán, Donner gyönyörű Andromedakútja fölött az erkély rácsát Simon Vogel kovácsmester készítette 1725-ben. Bájos rajzával tűnik fel a dunaparti Szent János-kápolna néhány rácsa (1738) Bécsben, a hol a belügy-ministerium palotájának néhány pompásan alakított záradékrácsa is figyelemre méltó. Ausztriában még több városban de ezek közül leginkább Prágában és Grázban találunk szép vasmunkákat (127. kép). A Magyar Iparművészeti múzeum is őriz több jeles vasművet, melyek közül egy könnyed rokokó stílusú német eredetű munkát 128. képünkön mutatunk be.

A klasszikus irány érvényesülésének korában Németországban megszűnt a nagyobb kastélyok építése és a vasművesek sem jutottak tehetségükhöz méltó feladatokhoz. E helyett a polgári házak szolgáltattak egyszerűbb munkákat. E korban is inkább Dél-Németországi és Ausztriái a vezető szerep. A Louis XVI., vagy a mint itt nevezik, copf stílus korában leginkább felülvilágító rácsokat, fali karokat, czégtartókat, sírkereszteket készítenek a kovácsmesterek.

A díszítés e műveken egyre gyérül, míg végre az empire stílus korában majdnem teljesen elenyészik. A napoleoni háborúk elszegényítették ez országokat, az életigények redukálódtak. Csak a XIX. század második felében az építkezési lendülettel jutnak új feladatok a vasműveseknek osztályrészül, a kik igyekeznek is azoknak megfelelni.

A kovácsolt vasművek helyébe e század első felében az öntöttvas lép. Az öntés tökéletesedése és könnyűsége folytán inkább ez utóbbit alkalmazzák és a kovácsolás, tehát a szabad kézzel való alakítás technika majdnem teljesen feledésbe megy. Az iparművészeti múzeumok a

26. Az oxfordi „Clarendon Press”
rácsos ajtaja. XVIII. század.

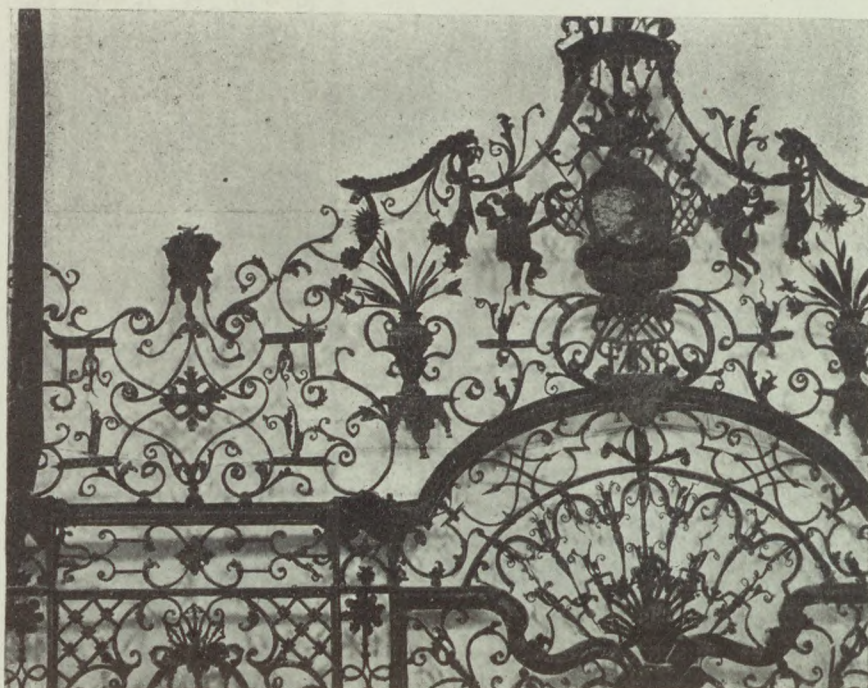
Classikus
irány.
Német-
ország.

XIX. szá-
zad.

század második felében felébresztik a régi tárgyak és így a vasművésesség termékei iránti érdeklődést és az építkezés fokozatos emelkedésével a vasművésesség is új életre ébred. A kézi munka megbecsülése és tisztellete is hozzájárult ehhez. Az kétségtelen, hogy művészi szempontból az öntöttvas termékek nem vehetik fel a versenyt a kovácsoltvas-művekkel.

Csakhamar új nemzedék nőtt e téren, mely a jeles vasművek hosszú sorát hozta létre. Eleinte az volt a cél, hogy a régieket megközelítsék. Nem egy múzeumi vasművet másoltak pl. oly célból, hogy

27. Kápolnarács koronázó része a gráci székesegyházban. XVIII. század.

a formák alakítását, a diszítés mikéntjét megtanulják. E mellett azonban lassankint egy új irány alakult ki, mely ha nem is nevezhető a szó mai értelmében modernnek, a régitől eltér, attól könnyen megkülönböztethető. E sikerhez hozzájárultak a tervező építészek és a jeles kovácsmesterek egész gárdája.

Violet le Duc 1840-ben alig talált Párisban olyan mestert, a ki egyik tervét megvalósította volna, ma bizonyára több kiváló közt válogathatna. Violet le Duc vezetése alatt a párisi Boulanger az ötvenes években elkészítette a Notre-Dame templom főkapujának vasalását. A berlini Puls és Kramme, a bécsi Milde és Gillar jól ismertek hazájukban. A jeles könyvek jó hatással voltak. Németországban kiváló

érdeme van Hefner-Altenecknek, ki kétkötetes munkájával a vasművek iránti érdeklődést felébresztette. A legutóbbi párisi világkiállításon Emile Robert ért el legnagyobb sikereket, mellette L. Bardin érdemel említést. A németek egy hatalmas sással szerepeltek e kiállításon, ez azonban inkább technikai ügyességről tanuskodott.

Annyi tény, hogy a technikai készség megvan a mai mesterekben, csakis a tervezőkön mulik tehát, hogy a modern vasművesség formái kialakulhassanak. Ez lesz a XX. század feladata e téren.

IV.

Hogy a magyar vasművességgel e helyen foglalkozhatunk, azt egy jeles férfiú lankadatlan munkásságának és a magyar vas- és fémműves-^{Magyarország vasművészete.} ség emlékei iránt érzett érdeklődésének köszönhetjük. Edvi Illés Aladár két jeles művében örökítette meg fáradhatatlan munkásságának eredményeit; az egyik a »Vasművesség«-ről szóló könyve, mely az »Iparosok Olvasótára« című sorozatban, 1896-ban jelent meg, a vasművesség történetét adja. Másik művében, a Magyar Iparművészeti Társulattól kiadott »Mintalapok« Vas- és Fémipari füzetekben a külföldi jeles példák mellett a magyar vasművesség legjelesebb emlékeivel ismertet meg bennünket. Azonkívül a »Magyar Iparművészet« több évfolyamában közölte a magyar vasművesség számos emlékét. Jelen cikkünk is főleg e két munka alapján adja a magyar vasművesség emlékeinek vázlatos ismertetését, stílusok szerint csoportosítva.

»A magyar embernek — mondja Edvi — ősidők óta nagy hajlandósága volt a fémeknek, de különösen a vasnak megmunkálásához. A kovács- és lakatosmesterség minden ágában még ma is kitűnik ügyességével, ízlésével és találékonyságával.«

Az iparművészet hazánkban nagyjában hasonló stílusváltozásokon megy át, mint a külföldön. Ez áll a vasművességre nézve is. A magyar vasművesség legrégebb emlékei csakis a román stílus korából származhatnak. Ez időből azonban, sajnos, vajmi kevés maradt fenn. Alig egykét emléket ismerünk ez időből, azok is a román stílus végső korszakából valók.

A legrégebb vasművek ajtóvasalások alakjában maradtak fenn.^{A román stílus kora.} A szepesszombati templom déli kapujának monumentális egyszerűségű, négyzetes lapból kiemelkedő ökörféj szájában csüngő gyűrűje leginkább az olasz hasonló rendeltetésű vasművekre emlékeztet. Ugyane templom sekrestyéjének ajtaján román stílusú vasalást láthatunk: a rozettákkal ékes kulcslyukpajzsot. Edvi a Magyar Iparművészet 1899. évfolyamában »A középkorból való magyarországi vasalások« című cikkében fel-
említi, hogy van e templomban egy régi vasalt láda is, melynek keresztalakú vasalásain szintén a román stílus formáit ismerhetjük fel.

Különösen jó állapotban maradt fenn e korból a nyitraiadvéki templom vaskeretbe foglalt kapujának vakpántos vasalása, mely viszont a francia románkori ajtóvasalások egyik csoportját juttatja eszünkbe. A horgos végű vakpántok vízszintes, függélyes és ferde helyzetben erős szegekkel vannak a faalapra erősítve. A körben maradt területen szétosztottan patkóidomú veretek láthatók. Felemlítjük még a nagydisznódi ág. evang. templom régi kapuján volt pántmaradványokat, melyek jelenleg a budapesti felső ipariskola gyűjteményében találhatók.

A
gót stílus
kora.
Ajtópántok.

Jóval több hazai kovácsoltvas emléket ismerünk a gót stílus korából. Ezeket az emlékeket a külföldi vasművek tárgyalásának példájára, különböző csoportokba oszthatjuk. Több helyen a német hatás érvényesül. Egy tény azonban le kell szögeznünk, a mi magyar vasműve-

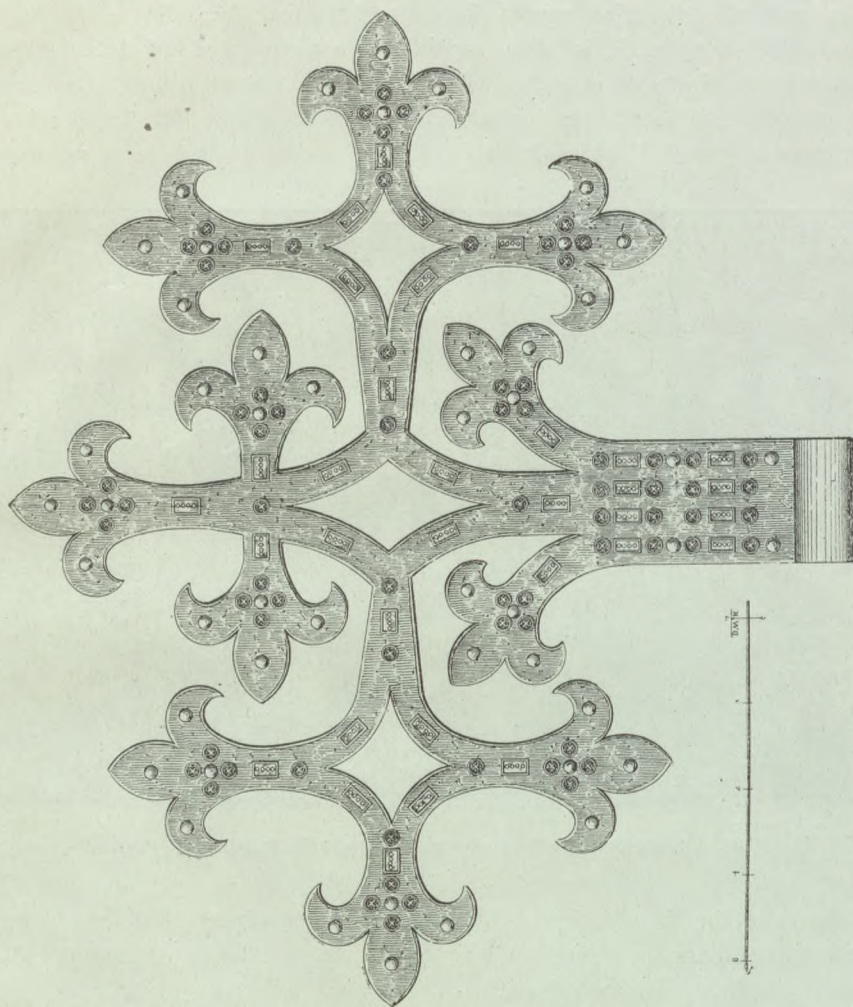
28. Záradékrács az Iparművészeti Múzeumban. XVIII. század.

seink dicséretére válik. Az ajtópántok alakításában ugyanis eltértek a külföldi formáktól és az ágas pántok helyett, egy szerkezeti szempontból is megokolt formát, a sarkain liliomokkal díszített, négyzetekből álló pántot alkalmaztak. Erre több helyen találunk példát. E négyzetek néha hálószerűen borítják az ajtó felületét. Ennek a típusnak talán legkorábbi képviselője az eperjesi templom tornyának ajtaja, mely valószínűleg a XIV. században keletkezett. Képét Miskovszky rajza nyomán Jakabffy közölte a Művészi Ipar első évfolyamában. Hasonló alakításuak a lőcsei plebániatemplom kapujának és a felkai templom sekrestyéjének ajtópántjai.

Erdélyben is ismerünk néhány példát. Jellegzetes képviselője ennek a típusnak a keresdi (Nagyküüllő vm.) templom ajtajának vasalása, mely jelenleg a segesvári múzeumban van kiállítva. Másik jó példája az ilyen vasalásoknak a nagydisznódi templom sekrestyéjének csúcsíves

ajtaja. Itt a négyzetes mezőkben nyolczágú csillagok díszlenek, a négyzetek sarkai pedig vagy egymáshoz kapcsolódnak, vagy stilizált liliomban végződnek. E pántok legfejlettebb alakja a nagyszebeni ág. evang. templom kapujának pántja (129. kép). Itt a pánt szárából alakított és a

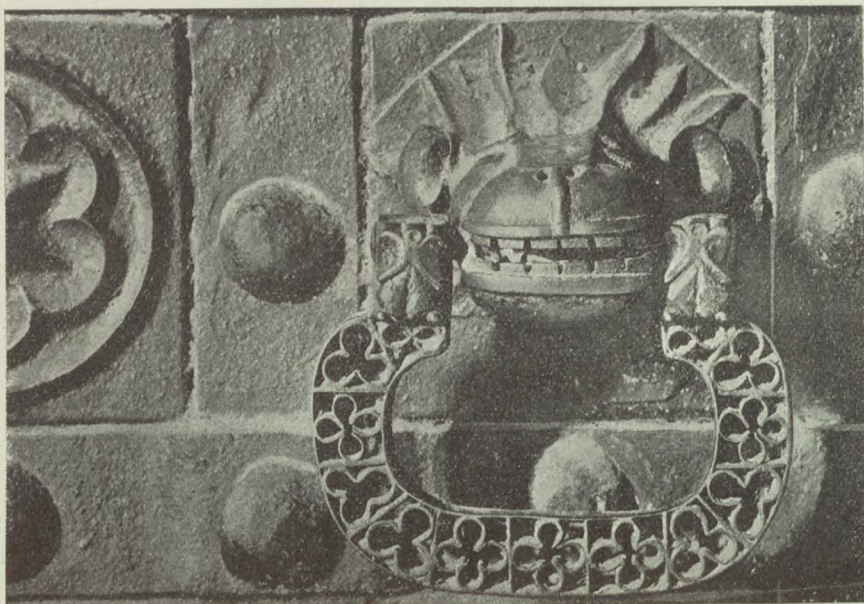

29. Kapupánt a nagyszebeni ág. hitv. ev. templomban. XV. század.

hozzá két oldalt kapcsolódó egy-egy négyzet oldala homoruan behajló ívekből áll, a sarkokhoz szépen lendülő vonallal kapcsolódnak a szokásos liliomok. Helyesen jegyzi meg Edvi, hogy sajnálattal tapasztalta, hogy a rekonstrukciónál ezt a dolgot figyelmen kívül hagyták s e helyett az ajtókra, kapukra jobbra német és francia minták után készített pántokat alkalmaztak.

Gót stilusú bútorpántok vajmi ritkák hazánkban, mert bútor is alig maradt fenn ez időből. Az emlékek leginkább egyházi rendeltetésűek. Felső-Magyarország szolgált e téren is egy-két példát, melyek közül a bártfai Szent Egyed templom könyvszekrényét említjük fel. A színes, faragott díszű széles szekrény három, emeletes szakaszra oszlik, minden szakasz alsó és felső részén kétszárnyú ajtóval (képét lásd: Az Iparművészet Könyve, II. k. 440. lapján). A vízszintes pántok kifelé szélesednek, belső végükön pedig keresztalakú levélben végződnek. Bár nem tartozik a szorosan vett bútorokhoz, mégis e helyen kell megemlékeznünk a kolozsvári bodnároknak egyébként egyszerű, de gazdag vasalása

30. A lőcsei Szent György kápolna vasajtójának részlete. XV. század.

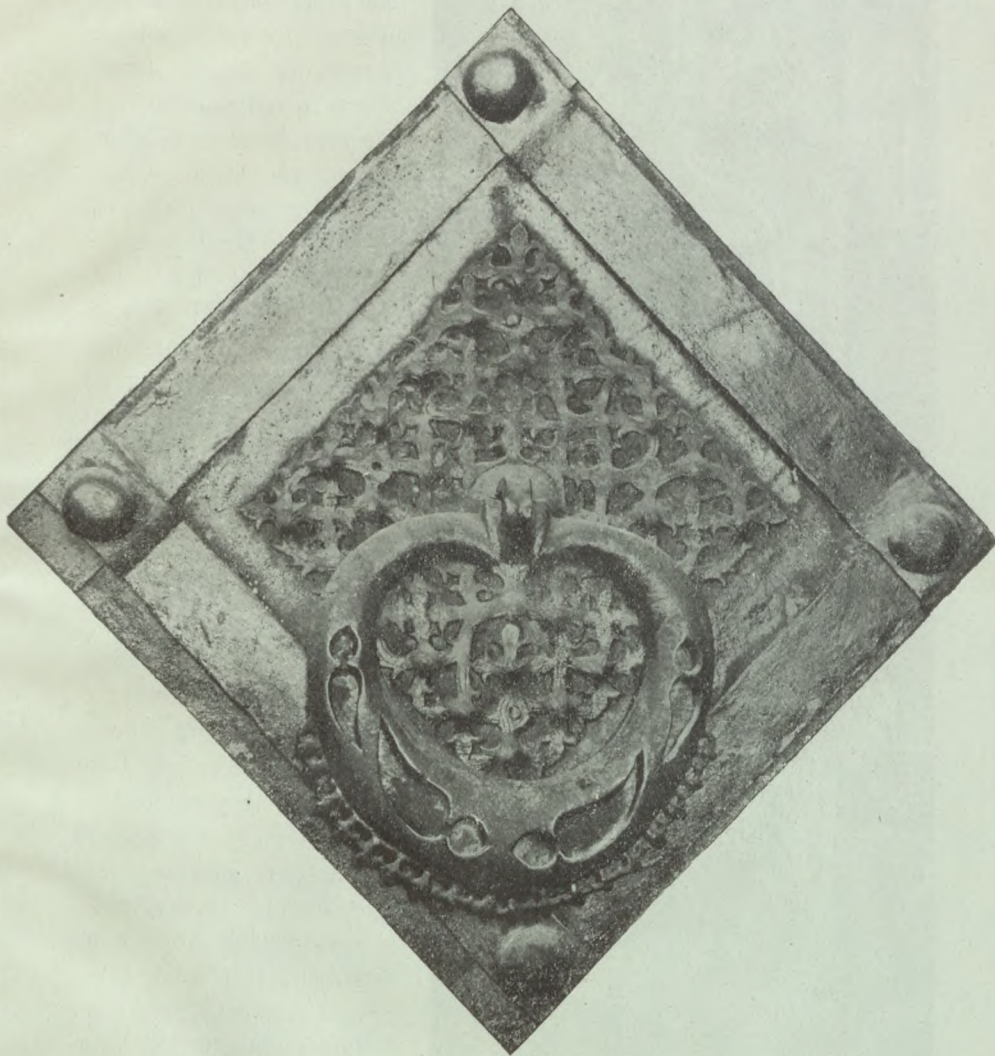
révén figyelmünkre érdemes, XV. századi, czéhládájáról. Ezt az oldalain pántokkal, sarkain veretekkel erősített és pajzsalakú zárral ellátott ládat az Erdélyi Múzeumban őrzik.

asajtók.

Vasajtók hazánkban is e korban leginkább oly célból készültek, hogy nagyobb biztonságot nyújtsanak. A legszebb magyar vasművek közé sorozható a lőcsei Szent Jakab templom Szent György kápolnájának ajtaja a XV. század elejéről. A végigfutó és körösféjű szegecsekkel megerősített függélyes és vízszintes pántok sakktábla formájára négyzetes mezőkre osztják az ajtó felületét, mindegyik mezőben egy-egy ismétlődő domború csillagos rozetta tölti ki a teret. A 1.06 m. széles és 1.87 m. magas ajtó közepén archaikusan stilizált oroslánfej

szájában csüng a kengyelalakú ajtófogantyú (130. kép). Hasonló szerkezetű, de átlósan haladó pántokkal és az egyes mezőkben négyzetes, leveles applicált rozettákkal diszített a bártfai Szent Egyed templom sekrestyéjének kissé nagyobb vasajtaja.

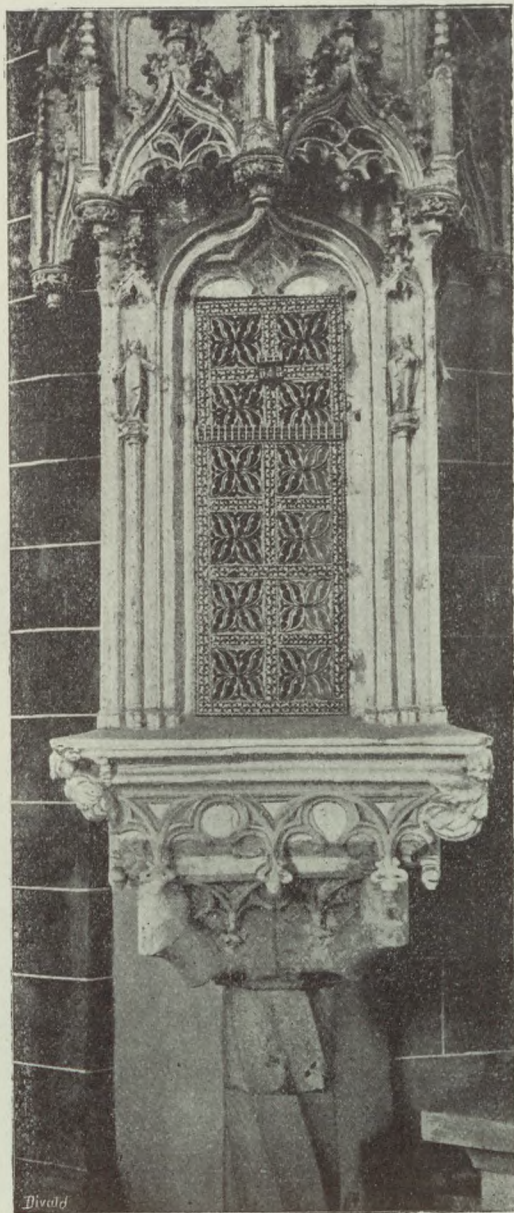

31. A bártfai Szent Egyed templom kórusajtájának fogantyúja, XV. század.

Az ajtóvasalásokhoz tartoznak a merev és mozgó ajtófogantyuk ^{Ajtófogantyuk.} kopogtatók és a záruk. Ezekre is jó példákat találunk hazánkban. A mozgó ajtófogantyuk leginkább szívalakúak. Az alattuk levő lemez legtöbbször áttört, négyzetes levélből áll. Szép példákat találunk a Szent Jakabról nevezett lőcsei templom sekrestyeajtáján, a Szent Egyedről nevezett

bártfai templom kórusának ajtaján (131. kép). Tökéletes munkájával tűnik ki a kassai székesegyház sekrestyéjének egykori ajtófogantyuja,

Szentség ház
ajtók.

32. A bártfai szentség ház részlete.

tak kellő biztonságot. Erre használták a szentély baloldalán, a toronyalakú szentség házat, vagy a falba mélyített díszes kerettel kiemelt

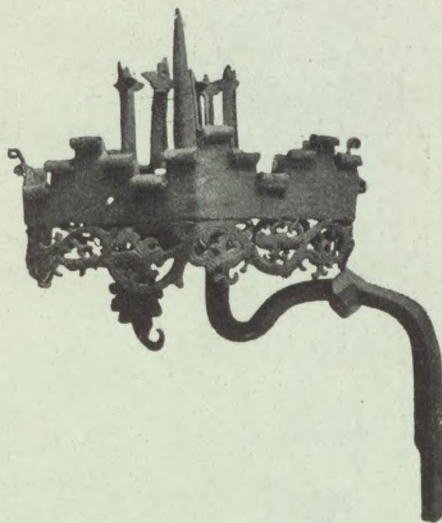
mely most az ottani múzeumban látható. Az utóbbi két példa halhólyagos díszre a késő gót stílus jellemző motivuma. Gazdag, leveles díszű rozettával bíró fogantyut mutat be a »Mintalapok« 147. lapján. A nagy négyzetes rosetta alatt vörös színű bőr fokozta a levelek rajzát. Ez a műtárgy az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum tulajdona. A berethalmi ág. ev. templom sekrestyéjének mesteri, halhólyagos díszű zárja és merev fogantyuja körös rozettáival a XVI. század elején készülhetett. Jóval egyszerűbb díszű a kolozsvári r. kath. templom sekrestyéjében álló szekrény pajzsalakú zára. A merev ajtófogantyuk érdekes alakját őrizte meg a bártfai városház pénztárajtaja.

A magyar középkori kovácsvas - művesség legérdekesebb csoportját a szentség házak rácsos ajtai alkotják. Az 1287-iki liègei zsinat kimondja, hogy az oltári szentséget jól elzárható fali fülkében kell tartani. A gót korszak fából készült szárnyas oltárai sem tűz, sem szentségtörő kezek ellen nem nyújtot-

fülkét, melyet jól zárható vasajtóval láttak el. Külföldi példát már többet említettünk, de Magyarországon is több szép alkotás maradt fenn. A legszebb példákat Sárosmegyében találhatjuk. Sűrű rajza révén leginkább a spanyol vasmunkákra emlékeztet a lapispataki szentségház ajtaja. Az erős, álló négyszögű keret átlós rácsozatot fog közre, a rácsrudakra, minden kis mezőnek megfelelően, négyszirmú, stilizált liliomos rozetta van erősítve. Ilyen liliomok ékesítik a pajzsalakú zár sarkait is. E mű valószínűleg a XIV. század végén, vagy a XV. század elején készült. A kőrácsos ablakokat utánzó, halhólyagos díszű rácsajtók néhány képviselőjét is ismerjük. Tipikus példa erre a bártfai Szent Egyed templom XV. századi, szép szentségházának három, színezett vasajtaja. A szentségház valószínűleg István kassai mester műve, a kiről az a feljegyzés szól, hogy 1464-ben Bártfán dolgozott az egyház megrendelésére. Részletes leírása helyett utalok a 132. képre. Az egyik ajtószárnyat a város címerével ékes pajzs díszíti. — A négyzetes mezőket kitöltő rács vaslemezről van kivágva, melyre háromélű vassbordácskákat szegecseltek. A lemez aranyozott, a borda vörös színű. A kereten az alap vörös és a kiemelkedő levél-dísz aranyozott. Rokon alakítású a gölniczbányai szentségház ajtócskája, mely Szepesvármegye területén a legszebb példa. Egyszerűen tagolt keretét és osztó léczét pajzsok díszítik, a körbe eső négy, magas négyszögű mezőt halhólyagos gazdag rácsozat tölti ki.

Ennek a típusnak legszebb és legtökéletesebb képviselői a kassai székesegyház pompás szentségházának rácsos ajtói, melyek versenyre kelnek a külföldi nemű alkotásaival. Henszlmann Imre: Kassa városának ó-német stílű templomai című könyvében a szentségházat a fent említett István mester művének tartja, a ki azt 1446—1480 közti időben készítette. A négyoldalú, magas, tornyos szentségházat négy, gazdag és egymástól teljesen elütő, áttört rácsos ajtócska díszíti, mely 1·10 m. magas és 0·37 m. széles. A késő gót stílusra jellemző mértani formák gazdag változatban érvényesülnek itt. A vasművészet eme remekei Mátyás király korában készültek; ennek bizony-

33. Kovácsolt vasfalikar az esztergomi Simor-múzeumban. XV. század.

ságául az egyik ajtócskán látható a hollós címér. Nagyméretű rajzukat Edvi Illés Aladár közölte a »Mintalapok« 1898. és 1899. évfolyamában.

A kassai Szent Mihály kápolnában is találunk egy szép szentségház-ajtócskát. A kisszebeni templom szentségháza a bártfainak egyszerűsített, kibővített kiadása. Átlós rácsú vasajtaja rosettákkal ékes. Keletkezési idejét megadja a szentségházon látható 1484-es évszám, a miről egyébként a késő gót formák tanuskodnak. Jóval egyszerűbb példát találunk a közeli Nyársardó templomában. A szentély baloldali határfalába mélyített

fülke keretén a késő gót formák a korai renaissance formáival vegyülnek.

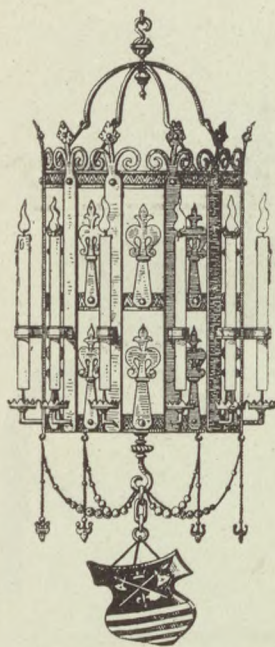
Erdélyben, a segesvári hegyi templomban találunk szép szentségházat, áttört, leveles díszű, hatosztású ajtócskákkal. A templom, mely a késő gót művészet alkotása, 1483–1515 közt épült, ez időben keletkezett a magas, toronyalakú szentségház is.

Dunántúl egy kis, falusi templom őrizte meg a szentségházajtók egyik legszebbikét. A vasmegyei Máriafalva gót stílusú plebániatemplomában az 1483-ban készült szentségház áttört, számárhátívben záródó vasajtócskája az e korbéli körácsos ablakok példájára van alakítva (XXIII. melléklet). Széles keretét kétoldalt hullámos levéldísz, alul körökbe helyezett négykaréjos díszek sora élénkíti.

A középkori vasműveknek még egy csoportját kell felemlítenünk; ide tartoznak a gyertyatartó-állványok, gyertyatartók, fali karok és függő gyertyatartók, vagyis csillárok.

A bártfai templom 170 méter magas, kovácsolt vasállványán három sorban, tizenkét kar van elhelyezve. Az ívben kihajló karok kis négyzetes serpenyőket tartanak, mindegyikben négy-négy gyertyatartó-hüvelylyel. Ez a szép vasmunka a XIV. század végén készülhetett. A legtöbb helyen nem őrizték meg a kisebb kovácsoltvas gyertyatartókat. Egyszerűbb példákat azért több helyen találunk. Így Geczelfalván, a szepességi Mühlenbachon és Menhárdon.

Szép, áttört levéldíszre kedvéért bemutatjuk (133. kép) az esztergomi Simor múzeum egyik kovácsoltvas tárgyát, ez négyzetes tálczával és gyertyatartó tövissel ellátott fali kart ábrázol s valószínűleg a garamszentbenedeki apátsági templomból való. Gazdagabb példát mutat be Jakabffy a Művészi Ipar I. évfolyamában a 327. lapon. E karos gyertyatartót Myskovszky így írja le »Bártfa középkori műemlékei«-ről szóló

Gyertyatartók.

34. A bártfai Szt. Egyed-templom csillárja. XV. sz.

könyvében: »A pillér tövében beeresztett vascsapon nyugszik a vízszintes síkban mozogható vaskar, rajta egy díszes szegélyű gyertyatányér, gyertyatartó tokkal van alkalmazva, a tányér abroncsának felülete vágott gót stílű levéldisztménynyel bír. A tányért a vaskarral összekötő köríves pántok csipkealakú szegélylyel díszítvék.«

A bártfai templom kovácsolt vas tárgyai közt feltűnik különös alakjával a magas korona idomú csillár (134. kép). Hengeres kosara három gyűrűből és 12 függélyes szalagból áll, ezek előtt állnak a gyertyák. A XV. századi csillárról lecsüngő pajzs későbbi eredetű (1632.) Rajzunk a csillárt a hiányzó részekkel kiegészítve ábrázolja.

Még egy rendkívül érdekes középkori kovácsoltvas emlékről, egy női alakot — Máriát a kereszt tövében — ábrázoló szobrocskáról, kell megemlékeznünk (135. kép). A szobrocška feje, karja és keze tömör vasból van kovácsolva, a ruházat pedig vaslemezről készült. Mestere minden tekintetben nehéz feladatot tűzött maga elé s a technikában való jártasság és a gondolat merészsége nem vitatható el tőle. Alakítása, főleg az arcz komoly kifejezése, sikerült. A szobrocška egykor teljesen aranyozva volt; a fejen látható, hogy dicsfény koronázta. Ez a körülmény és másrészt az, hogy minden valószínűség szerint a budavári koronázó templomból származik, magyarázzák meg, hogy kit ábrázol ez a szobrocška, mely jelenleg az Iparművészeti Múzeum tulajdona. Keletkezési idejét a XIV—XV. századra tehetjük.

Mindezekből a példákból láthatjuk, hogy hazánkban, főleg a XV. században, a vasművesség magas fokon állt és sok tekintetben a külföldével egyenlő rangú alkotásokat hozott létre; csak hogy a mostoha viszonyok következtében ezek közül sok elpusztult.

A renaissance vasművesség emlékeiből mindezig nem ismerünk annyit, mint a gót korszakéból, de azért több emlék létezéséről tudunk és pedig leginkább Felső-Magyarország városaiban. Ezek az emlékek

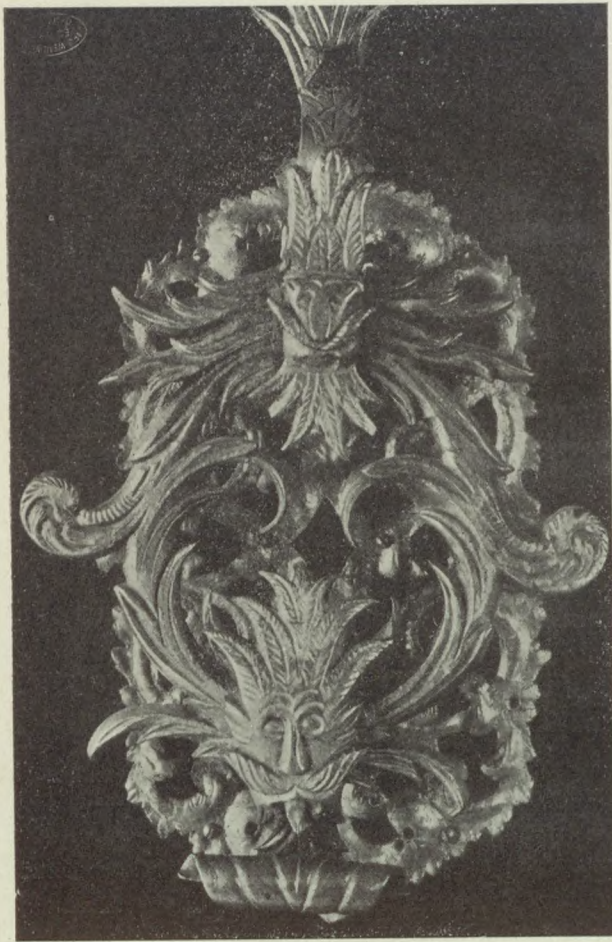

35. Mária-szobrocška. Kovácsolt vas. Iparművészeti Múzeum. XV. század.

többnyire német hatásról tanuskodnak. A máig ismert emlékek leginkább a XVII. századból valók, mert a XVI. században még gyakran a gót stílus formáit használják vasműveseink.

A megmaradt vastárgyak leginkább világi rendeltetésűek. Művészien

36. Soproni ajtókopogtató. XVII. század.

kovácsolt folyosó-lépcső-, ablak- és kapurácssal, czigér-konzollal nem egy felső-magyarországi házban találkozunk. A lőcsei Thurzó-ház (Körtér 47. sz.) folyosójának rácsa pl. művészi lendületű vonalaival tűnik ki. A konzolok közé fogott boltsüvegeken nyugvó folyosó korlátja csinosan tagozott kőpillérek közé illesztett csigás díszű, 0.84 m. magas vasrácsokból áll. Kétféle változata van a rácsoknak, az egyikben egy angyalalakból, a másikon egymásnak hátat fordító férfialakból indul ki a díszítés. Keletkezésük idejét a XVI. század végére, vagy a XVII. század ele-

jére tehetjük. A házba vezető kapu záradékrácsa is hasonló alakítású. Egy díszkrét színezésű, négyzetes keretbe foglalt, félalakokkal és akanthuslevelekkel díszített finom rácsozatot őriz az Iparművészeti Múzeum gyűjteménye (képét lásd a Mintalapok 123. lapján).

A czigértartó konzolok két szép példáját láthatjuk ugyancsak az Iparművészeti Múzeum üveges nagy csarnokában (Mintalapok 8. lap).

Szépen lendülő csigás indákból és maszkokból alkotott rács díszíti

az egyik eperjesi lakóház ablakát. Ehhez minden tekintetben méltó a kassai Orbán-torony záradékrácsa (Edvi: Vasművesség III. 38. és 40. old.).

A magyarországi renaissance kovácsolt vasművek egyik érdekes példája a pozsonyi városházán, a múzeum tulajdonában levő vasajtó. A keretelt és átlós vasszalagokkal merevített vasbádoggal felületét leveles díszű csigák közt sisakos emberfejek élnélik (Mintalapok, 39. lap). A 1,98 m. magas és 1,13 m. széles ajtó a XVII. században készülhetett. Nyugatmagyarországon, különösen Sopron megye községeinek temetőiben nem egyszer találunk művésziesen alakított kovácsoltvas sírkeresztet. Elmaradhatatlan része ezeknek a kereszteknek a szárrak találkozásában elhelyezett vastábla, vagy szekrényke, melyen az elhunyt nevét, születésének és halálának évét olvashatjuk. Pompás példa erre a sérczi temetőből, a budapesti állami felső ipariskola gyűjteményébe került gazdag, 2,00 m. magas sírkereszt. Jól sikerült képét Edvi Illés Aladár a Mintalapok 75. lapján a 6. képben mutatja be.

A kovácsolt vasműveknek egy érdekes csoportját ismerhetjük meg a soproni múzeum gyűjteményében, mely néhány renaissance sti-

lusú ajtófogantyút és kopogtatót őriz. Bűnkertől a Magyar Iparművészet (1908. XI. évf.) hasábjain ismertetett kovácsolt vasművek leginkább a nürnbergi hasonló rendeltetésű vasmunkákkal állanak rokonságban. A vasművesség terén Sopronban már a középkorban is jeleskedtek mesterek, kiválóbb emlékei azonban inkább csak az 1676. évi nagy tűzvész utáni időből maradtak fenn. A XVII. század második feléből való az a két jellegzetes ajtókopogtató, melyet képen is bemutatunk

37. Soproni ajtókopogtató. XVII. század.

(136. és 137. kép). De nemcsak a múzeumban, hanem eredeti rendeltetésük helyén, az egyes házak kapuján is találunk példákat. A Mintalapok 158. lapján bemutatott két kép a fraknoi vár egyik kapujának kilincspajzsát és kopogtatóját ábrázolja. E vasművek valamivel korábbiak a soproniaknál. Ez utóbbiak már az átmenetet képviselik a XVIII. sz. vasművességéhez.

A barokk
kora.

A XVIII. század, a gót vasművesség példájára, ismét oly jeles alkotásokkal van képviselve hazánkban, hogy méltán állíthatók azok a külföld hasonló rendeltetésű művei mellé. Ez a nagyobb építési tevékenységgel függ össze. Városainkban a polgárság, nagyobb birtokaikon főuraink egymással vetélkedve építkeznek. A Franciaországból hódító útjára indult diadalmas barokk stílus hazánkban is gyökeret vert; kastélyok, templomok, középületek keletkeztek, melyeken a kovácsolt vasműveknek is megfelelő szerep jutott. Az emlékek is jóval nagyobb számban maradtak fenn, mint az előző korból.

Egy pozsonyi vasműves kezéből került ki az az 1695-ben készült, késő renaissance, akanthusleveles díszű ajtó (jelenleg az állami felső ipariskola fém- és vasipari szertárában), melyet a Mintalapok 172. lapján szemlélhetünk. E vaslemezajtó is még az átmenethez tartozik. A monumentális vasművek leggazdagabb példái e korból az egri vármegyeház rácsos kapui. Művészi szempontból legkiválóbb a főkapu félkörös záradékrácsa (a kapuszárnyak hiányzanak) és a lépcsőház emeleti rácsos kapuja (XXIV. melléklet). A földszinti kétszárnyas, rácsos kapu rajza nem olyan szerves, mint az emeletié. Ezek a XVIII. sz. derekán készült nagyméretű alkotások hazai vasműveseink technikai készségét és művészi tudását bizonyítják.

Eszterházy Miklós herceg a versaillesi kastély mintájára 1764—1766-ban hatalmas kastélyt építtetett. Az előrenyúló szárnyakkal közrefogott díszudvart háromnyílású hatalmas rácskapuk zárják el. Vályi András »Magyarországnak leírása« című 1796-ban megjelent kétkötetes munkájában, az eszterházai kastélyról szólván, e kapuzatokról is megemlékszik: »A hercegi várnak főkapuja a Fertő felől való részen van, mely egy nagy vasrostélyos kapuból és két, mellette levő, kisebb kapuból áll.« — A két-két, virágos vázával díszített kőpillér közé fogott kétszárnyú, akanthusleveles díszű kapu aránylag egyszerűbb; jóval gazdagabb ennél a magasba szökkenő, de azért könnyed koronázó rész. Képét közölte a Művészi Ipar, 1894. IX. évf. 155. lapján. Ide sorozható Frigyes főherceg palotájának rácsos kapuja Pozsonyban, a budai Batthyány-téri Szt. Anna templom kapujának és a nagyszombati városház kapujának záradékrácsa. A tihanyi apátsági templom kovácsoltvas szentélyrácsa már a rokoko stílus alkotása. Művészi becsű rácsos ajtót találunk a pozsonyi Eszterházy-palotában, a pozsonyi dóm Eszterházy-kápolnájában, a

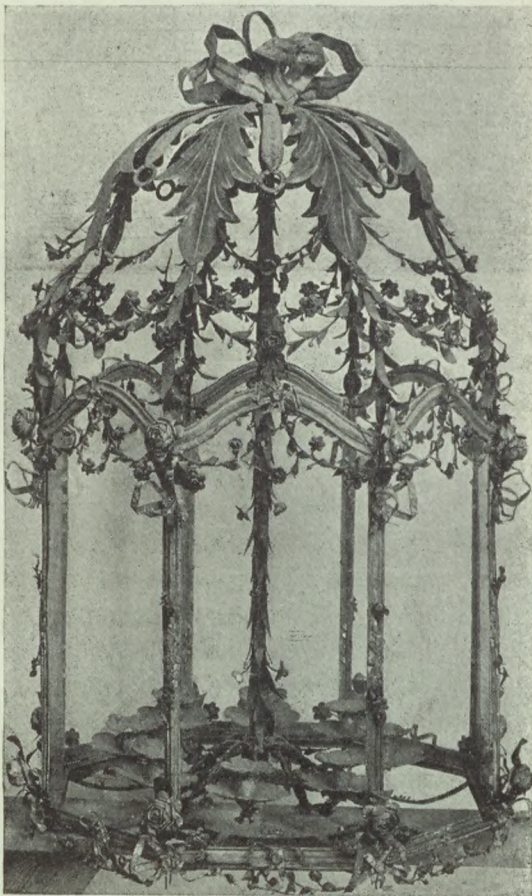

simontornyai régi kastélyban és azonkívül több helyen. Az ablakrácsokatból is nem egy helyen láthatunk jeles példákat. Elég lesz, ha ez alkalommal csak egy-kettőt felemlítünk.

Ilyen ablakrácsot mutat be a »Mintalapok« 57. lapján Tokaj városából. A függélyes rudakból alkotott rácsot alul rozetták, középrészét domboru rózsák díszítik, felső harmada pedig a barokk stílusra jellemző csigas és hajlott indákból és akantuslevelekből áll. Budapesten is van még néhány ablakrács a XVIII. századból. E korban a fal síkjából kiálló kosaras rácsot gyakran alkalmazták. A Margitkört 29., a Csalogányutca 17. és a Zsigmond-utca 8. számú házon ilyen kiülő, XVI. Lajos stílusú ablakrácsot láthatunk. Jellemző dísz e rácsokon az elmaradhatatlan levél- és virágfüzér.

Gazdag és szép erkélyrácsok is maradtak fenn hazánkban, de sajnos, ez az anyag is csak részben ismeretes. Nagyobb vidéki városaink közül különösen Pozsony és Győr dicsekedhetik néhánynyal. — Gyönyörű, a rokokóba hajló, tehát a XVIII. sz.

második felében készült, példáját láthatjuk a »Mintalapok« 71. lapján az 1. ábrában; a második ábrában bemutatott jóval egyszerűbb erkélyrács az előbbivel együtt Pozsonyban van. A győri régi kaszinó-épület barokk kapuzata feletti erkélyrács méltán sorozható a már említett példákhoz. Budapesten, a most már lebontott papnövelde-utcai Zichy-ház dicsekedhetett a legszebb kovácsoltvas erkélyráccsal. Az Iparművészeti Múzeum gyűjteménye is őriz egy ilyen művészi értékű rokokó rácsot.

38. Lecsüngő lámpás. Keszthely. XVIII. század.

A renaissance kor példájára a XVIII. században is találunk helyenként a temetőkhöz kovácsoltvas sírkereszteket. Gazdag és a technikai készség szempontjából is kiváló remekét szolgáltatja a kassai ágostai hitvallásuak forrás-utczai sírkertje, a hol a Klobusiczky István oszlopos sírkápolnájában emelkedő, 1739-ben készült, 1,72 m. magas kereszt a XVIII. század vasművességének egyik legkiválóbb példája (XXV. melléklet).

Szép és egyben érdekes emlékei XVIII. századi kovácművészetnek a czégértartó konzolok. Talán legszebb képviselőjük egy pozsonyi pékczegér, mely a XVIII. század első felében készülhetett.

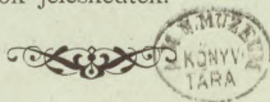
Barokkorkori kapuzatok csarnokában néha láthatjuk még a kovácművesség egy-egy szép emlékét. A lecsüngő lámpások ezek. Pompás példányát mutatjuk be 138. képünkön, mely a keszthelyi Festetich kastély egyik legszebb dísz. XVI. Lajos stílusú hatoldalú lámpás van a trencsényi kegyesrendiek tulajdonában.

A czégértartó konzolokkal némileg rokonalkotások a templomok szentélyében, a sekrestyeajtók mellett, a falba erősített csengettyűtartók. Szepesolaszin a katolikus templomban maradt fenn ilyen kovácsoltvas csengettyűtartó, melynek négyszögű keretét mesterien kovácsolt inda- és lombdísz övezte. Keletkezési idejét a XVIII. század első felére tehetjük.

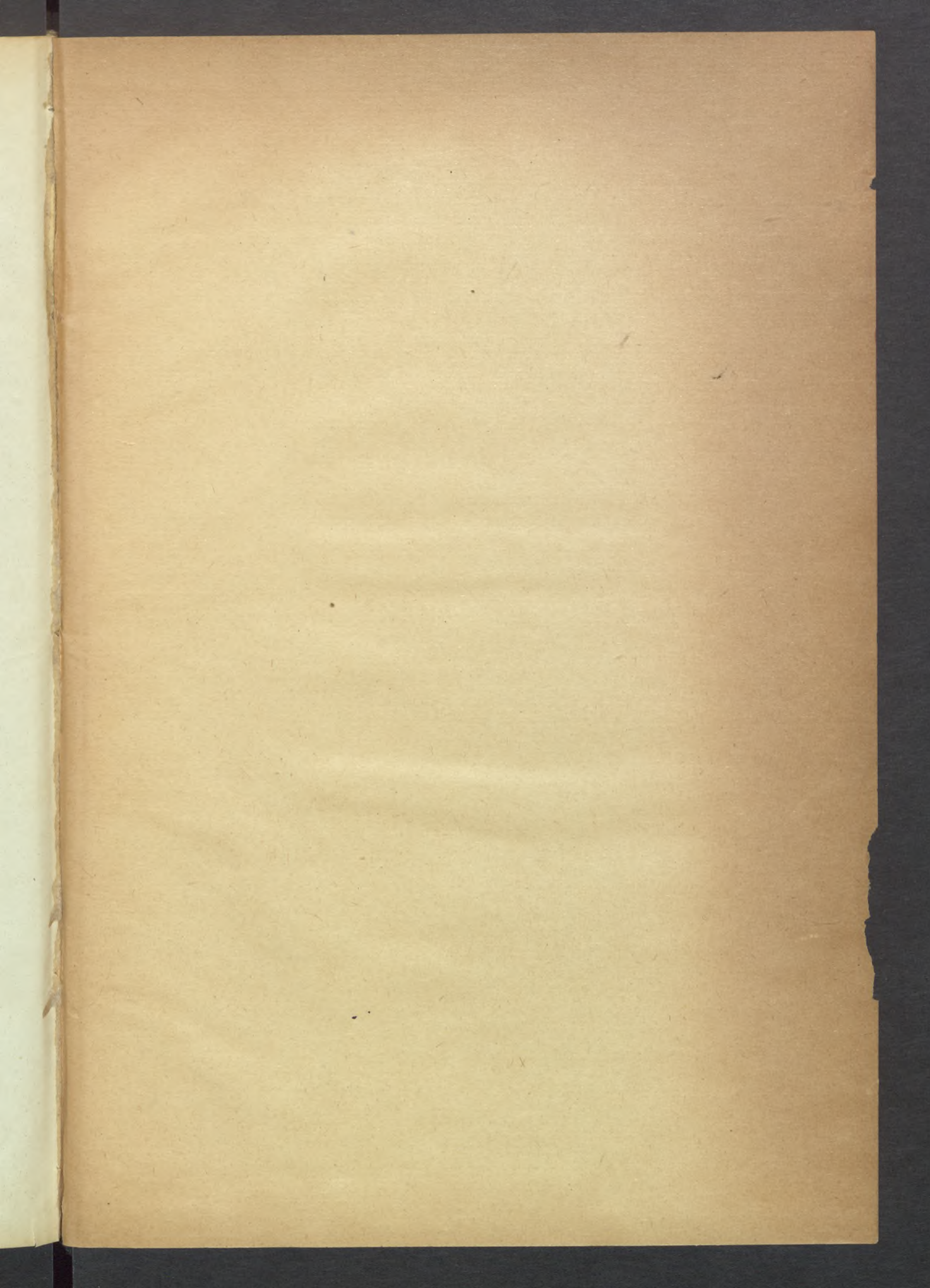
XIX.
század.

Az empire stílus egyszerűbb és merevebb formái nem kedveztek a kovácművesség alkotásainak. Az egyszerűség nem ritkán a sivárságba csap át. Egyúttal jóval kevesebb vasmunka készült, mint az előző korban, természetesen tehát, hogy kevesebb emléke is maradt a XIX. század eleji vasművességnek. Például felemlítjük a győri megyeházának erkélyrácsát (lásd Mintalapok 72. lap 6. kép) és a miskolci ref. templom kapuját.

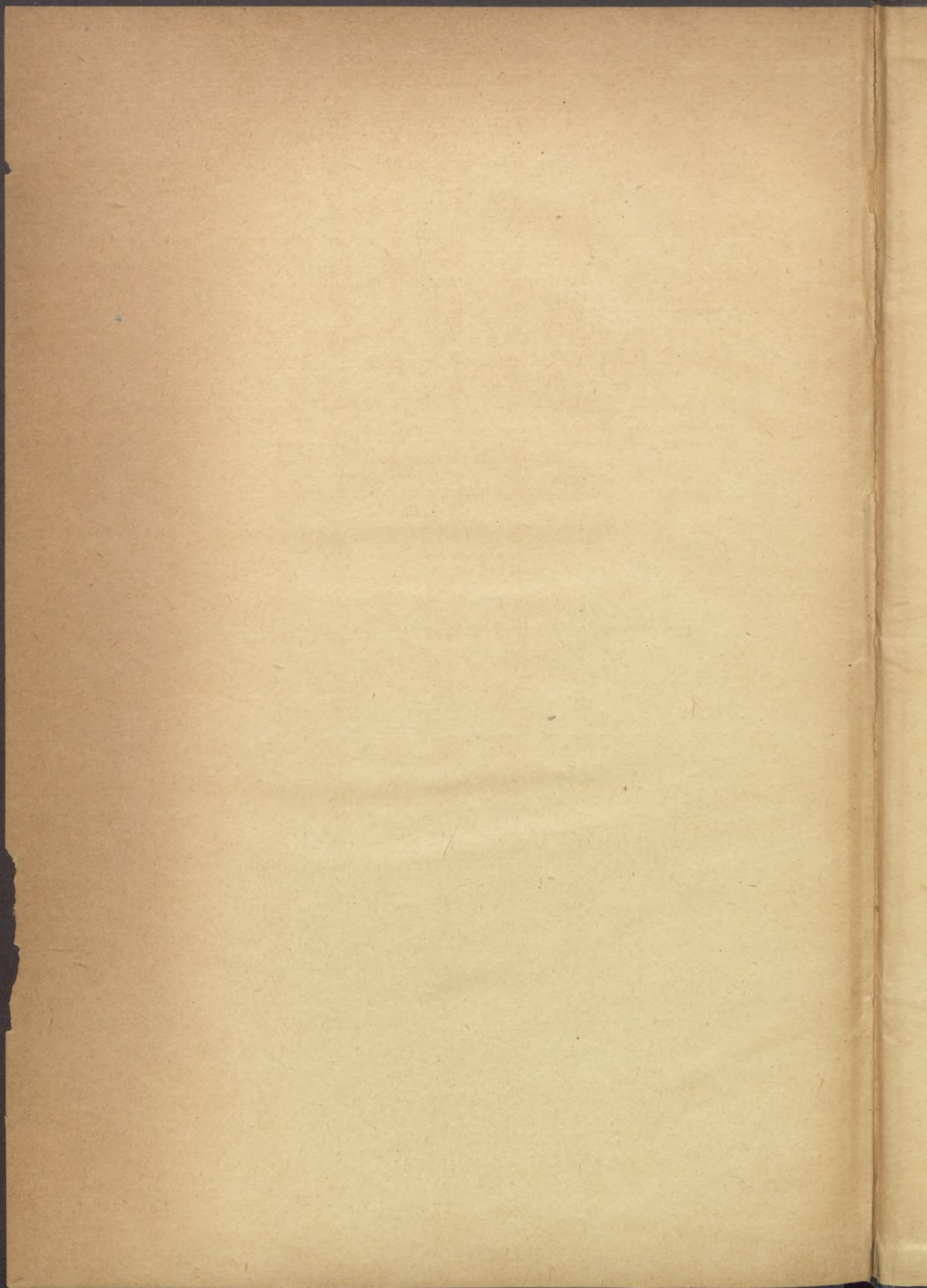
Később a vasművesség nálunk is hanyatlásnak indult és csak a XIX. század második felében ébredt új életre. Edvi Illés Aladár a budapesti újabb vasművészetről szólván, többek közt ezeket mondja: »Majd nem minden második házon van valami érdekes, szép s első pillanatra is megkapó vasmunka. Nem egy idegennek tűnt ez már fel, még pedig olyannyira, hogy egyik el is keresztelte székesfővárosunkat a vaskapuk városának — és igazat mondott, mert kevés város van a világon, mely Budapestnél aránylag több és szebb rácsos kapuval dicsekedhetik.« A hatvanas évek után lép e terén a kézművesség régi jogaiba. Nálunk Jungfer Gyula volt az első, a ki művészi becsű kovácsvasmunkákat készített. Nyomában egy derék gárda művelte a vasművesség nemes mesterségét, a kik közt Árkay Sándor, Páder Nándor, Biró Antal, Vágó Ignác, Berkes Kálmán, Marton Lajos, Lepter János, Alpár Ede, Forreider és Schiller és mások jeleskedtek.

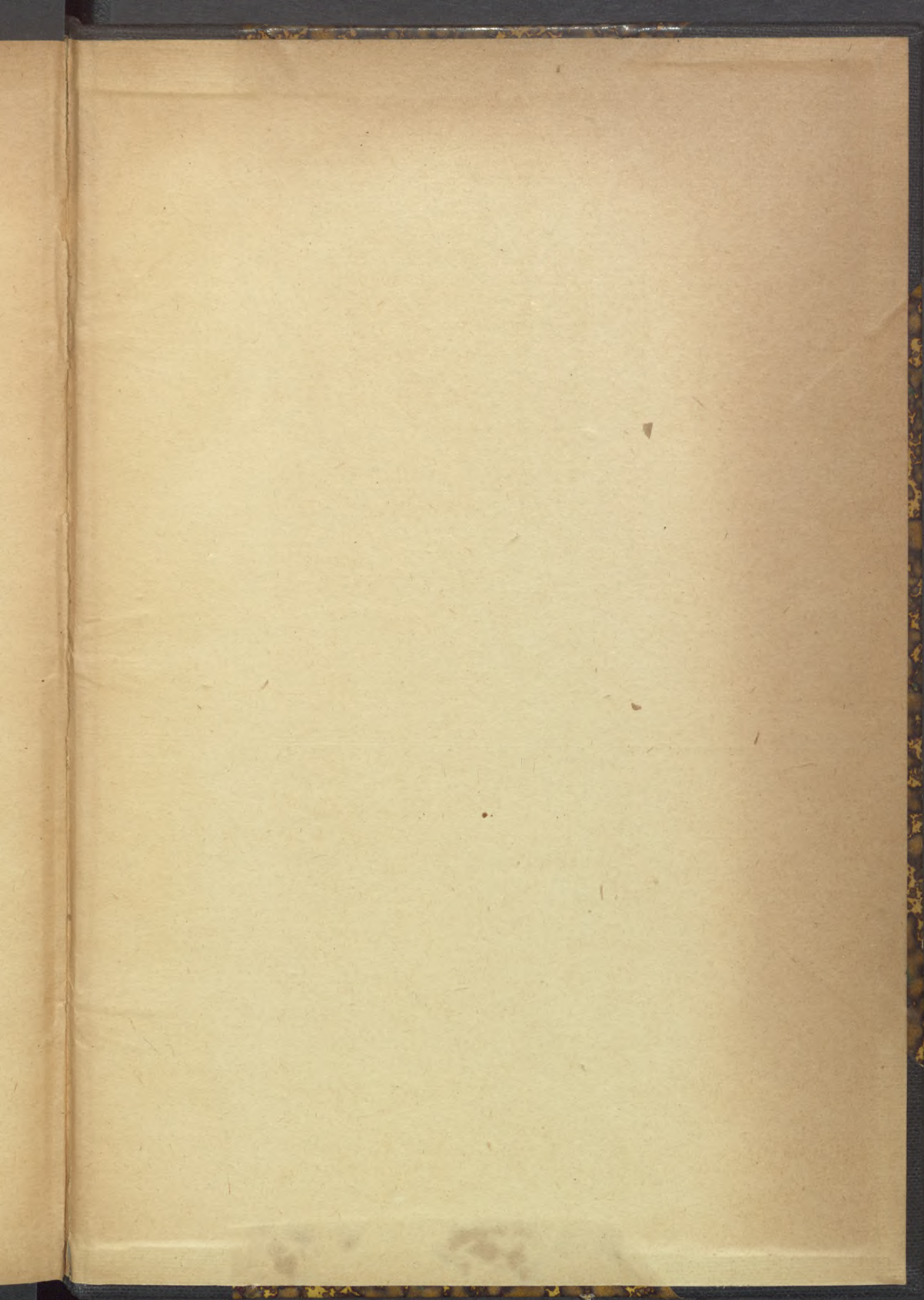

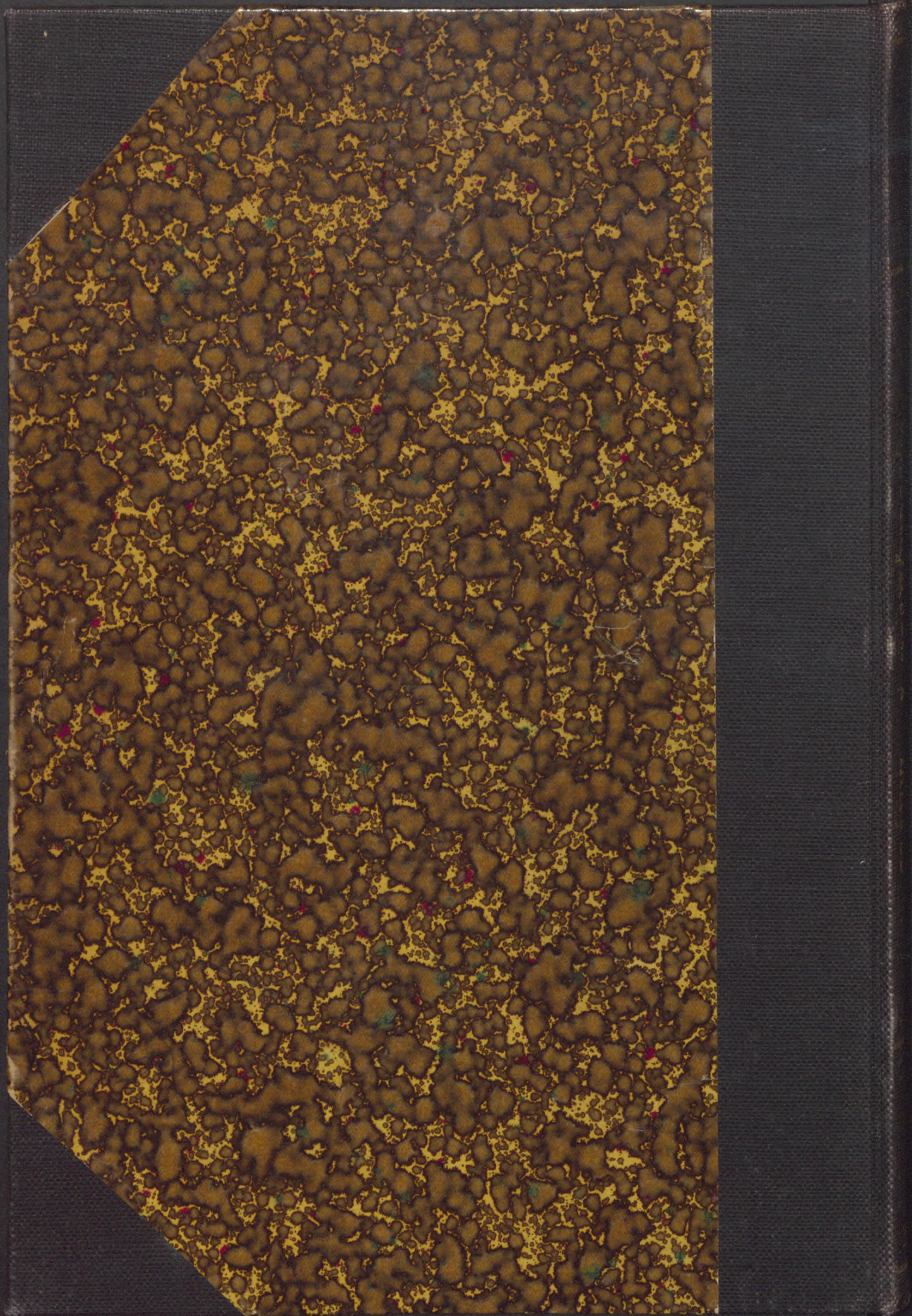

CSÁNYI.

INVS

VS

VS

VS

VS

VS

VS

VS

VS

VS

VS